

OSMANLI DÖNEMİNDE ÜSKÜP VAKFIYELERİNDE GÖRÜLEN VAKIFTAN RÜCU' DAVALARI VE FIKHİ MESELELER

THE CASES OF RECOURSE FROM THE FOUNDATION SEEN IN SKOPJE FOUNDATIONS AND FIQH ISSUES IN OTTOMAN EMPIRE

Hasan TELLİ*

Öz

“Osmanlı döneminde Üsküp vakfiyelerinde görülen vakıftan rücu’ davaları ve fikhî meseleler” adlı çalışmamız, Osmanlı döneminde Üsküp vakıflarıyla ilgili tespit ettiğimiz 22 vakfiyede geçen vakıftan rücu’ (geri dönme) davası ve bu davada gündeme getirilen fikhî meseleler hakkındadır. Bu vakfiyelerde görülen davalarda Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer’in fetvalarına yer verilmiştir. Bu davaların hepsinde de tek bir karar çıkmıştır. O da vakıftan rücu’nun (geri dönüşün) olamayacağı. Vakfiyelerde görülen bu davalar aslında kurgusal bir davadır. Vâkîf, vakıftan rücu’ etmek istiyor gibi görünmektedir. Ancak esas amacı vakıftan rücu’ kapısını ve yolunu kapatmaktır. Bu kurgusal dava yöntemiyle vakıftan rücu’ ile ilgili gerekçeli kararı vakfiyesine yazdıran vâkîf, kendinden sonra böyle bir konunun bir daha gündeme gelmesini engellemek istemektedir.

Anahtar Kelimeler: Üsküp Vakıfları, Vakfiye, Rücu, Fıkıh, Makedonya, Osmanlı.

Absract

Our study called “The cases of recourse from the foundation seen in Skopje Foundations and fiqh issues in Ottoman Empire” is regarding the cases of recourse observed in 22 foundations detected related to the Skopje foundations in Ottoman period and the fiqh issues brought to the agenda in these cases. The fetwas of Ebu Hanife, Imam Ebu Yusuf, Imam Muhammed and Imam Zufer have been given place in the cases heard in these foundations. Only one resolution has been reached in each one of these cases. That resolution is the fact that there will not be any recourse from foundation. These cases heard in the foundations are actually fictional cases. The foundation seems like it wants to recourse from the foundation. However; its main purpose is to close the gate and way of recourse from foundation. The foundation writing the justified resolution to its foundation related to the recourse from foundation with this fictional case method wants to prevent the occurrence of such an issue in the agenda again.

Keywords: Skopje Foundations, Foundations, Cases of Recourse, Fiqh, Macedonia, Ottoman Empire.

GİRİŞ

Günümüzde Makedonya Cumhuriyeti’nin başkenti olan Üsküp, Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Timurtaş Paşa’ya bağlı Paşa Yiğit Bey komutasındaki Osmanlı Ordusu tarafından hicri 792/miladi 1389-1390 yılında fethedilen Üsküp,¹ Birinci Balkan Savaşları döneminde Sırpların eline geçtiği 1912 yılına kadar yaklaşık 522 yıl Osmanlı idaresinde kalmıştır.² Osmanlı döneminde Üsküp’te birçok vakıf kurulmuştur. Bu vakıflar Üsküp’ün dini, sosyal, kültürel, ekonomik, eğitim ve sosyal hayatı açısından gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu vakıflar sayesinde Üsküp’te çok sayıda camiler, mescidler, medreseler, mektepler, kütüphaneler, daru’l-kurrallar, tekkeler, zaviyeler, imaretler, hanlar, kervansaraylar, hamamlar, türbeler, çeşmeler ve köprüler yapılmıştır.³

Abdullah bin Hüseyin Vakfı, Ahmet Ağa bin Hacı Hasan Vakfı, Ahmed Çelebi Vakfı, Arife Hatun binti Abdulkadir Efendi Vakfı, Ayşe Hatun binti Sağır Mehmed Efendi Vakfı, Atiye Hanım binti Arslan Bey Vakfı, Ayşe Hanım binti Mehmed Efendi Vakfı, Bayram bin Zeynel Vakfı, Belkıs Hanım binti Mahmud

* Diyanet İşleri Başkanlığı, Kastamonu Ağlı İlçe Müftüsü.

¹ M.Tayyib Gökbilgin (1952). *XV. Ve XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*. İstanbul: Üçler Basımevi, s.37

² Ricard C. Hall (2003). *Balkan Savaşları 1912-1913*. (Çev. Tanju Akad), İstanbul: Hamer Kitabevi, s.63-66; Yusuf Hamzaoğlu (2000). *Balkan Türklüğü, Araştırmalar, İncelemeler, Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, s.295-297; Leon Traçki (1995). *Balkan Savaşları*. (Çev. Tansel Güney), İstanbul: Arba Yayınları, s.3; Meltem Begüm Saatçi (2002). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Son döneminde Makedonya Sorunu. Düünden Bugüne Makedonya Sorunu*, (Derleyen: Murat Hatipoğlu), Ankara: ASAM Yayınları, s.63-64; Kemal Beydilli (1989). II. Abdulhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair. *Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies*, S.IX, ss.77-99; Tefvik Temel Kuran (1972). Makedonya Meselesine Dair Bir Layiha. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.I*, s.147; Zekeriya Türkmen (1989). Makedonya Meselesi. *Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi, S.61*, s.85

³ Hasan Telli (2017). Osmanlı Döneminde Üsküp Evkaf Müdürlüğü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, C.10, S.48, ss.221-239; Hasan Telli (2003). *Osmanlı Döneminde Bazı Filibe Vakıfları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.50-150; Lidija Kumbaracı (2008). *Üsküp’te Osmanlı Mimari Eserleri*. İstanbul: Mas Matbaa, s.26-29

Pertev Paşa Vakfı, Beyhan Sultan Vakfı, Edhem Efendi bin Halil Vakfı, Elaldı Sultan vakfı, Esmâ binti Mustafa Çelebi Vakfı, Fatıma Hatun Vakfı, Felek bin Bahaeddin bin Ömer Vakfı, Goloşlu Hacı Mustafa Vakfı, Gazi İsa Bey Vakfı, Gazi İshak Bey Vakfı, Gazi Mustafa Paşa Vakfı, Gazi Yahya Paşa Vakfı, Hacı Hasan Rıza Efendi Vakfı, Hacı Hüseyin Bey bin Süleyman Bey ve kardeşleri Vakfı, Hacı Mahmud Efendi bin Hacı Kara Mustafa Vakfı, Hacı Muhyiddin Efendi bin Abdulvahhab Vakfı, Hacı Ömer Ağa Vakfı, Hamrecizade el-Hac Murtaza Bey Vakfı, Hafız Sabri Efendi Bin Şeyh İdris Şevki Efendi Vakfı, Hamid bin İsmail Vakfı, Hatice Hatun binti Nuh Efendi Vakfı, Hüma Şah Sultan Vakfı, Hayreddin İsmail Efendi Vakfı, İbrahim Çavuş Vakfı, İbrahim Efendi Vakfı, Kaçanıklı Mehmet Paşa Vakfı, Karlılı Mehmed Paşa Vakfı, Kebiri Mehmet Çelebi Vakfı, Mehmed Ali Bey bin Hasan Bey Vakfı, Küçük Ali Ağa Vakfı, Mahmud Çavuş Vakfı, Mehmed Faik Paşa Vakfı, Memiş bin Osman Vakfı, Müftüzade Abdulbaki Efendi bin Müftü Hacı Mustafa Efendi Vakfı, Mustafa bin Ferhad Vakfı, Müezzîn Hoca (Muslihddin bin Abdulgani) Vakfı, Nureddin bin Osman bin Yusuf Vakfı, Osman bin Latif Vakfı, Osman Şah Vakfı, Rabia Hatun Vakfı, Râmiz Bey bin Hasan Bey Vakfı, Sağır Mehmed Bey bin İsa Bey Vakfı, Seyyid Hafız İbrahim Efendi bin Mehmed Vakfı, Sinan Kethüda Vakfı, Sultan II.Murad Vakfı, Şafizade Seyyid Sadi Efendi bin Ahmed Efendi Vakfı, Şeyh Ali bin Niyazi Dede Vakfı, Şeyh Mehmed Efendi Vakfı, Yemen Fatıhi Gazi Sinan Paşa Vakfı ve Yusuf Ağa Vakfı gibi vakıflar Üsküp'te kurulan önemli vakıfların başında gelir.⁴ Üsküp'te kurulan bu vakıfların birçoğunun vakfiyesi korunmuş olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bazı vakıfların ise vakfiyeleri olmamasına rağmen çeşitli arşiv kayıtlarında bilgilerine ulaşmak mümkündür.

Üsküp vakıflarına ait vakfiyeler, genellikle Cenab-ı Hakkı övdükleri ve ona hamd ettikleri hamdele bölümü ve Hz. Muhammed'e ve ashabına tazimlerini bildiren salat u selam getirdikleri salve bölümü ile başlar. Hamdele ve salve bölümü bitince genellikle "Bundan sonra" anlamına gelen "Ba'de Haza" veya "Emma Ba'du" ifadesi kullanılır ve bu ifadeden sonra vakfiyede anlatılmak istenen ana bölüme geçilir. Bu ana bölümde öncelikle vakfın nerede bulunduğu ve kim tarafından vakfedildiği beyan edilerek vakfiyenin meclis-i şer'ide şahitlerin huzurunda tescil edildiği ifade edilir. Vâkıfın yaptırdığı cami, mescit, mektep, medrese, türbe, tekke, zaviye, imaret, han, hamam ve bedesten gibi vakıf eseri veya eserleri anlatılır, tarif edilir. Bu vakıf eserlerinin ayakta kalması, hizmetlerini devam ettirebilmesi için vakfedilen gelir kalemleri tek tek zikredilir. Bu anlamda vakfedilen evler, dükkânlar, tarlalar, bağlar, bahçeler, çiftlikler, değirmenler, hanlar gibi gayri mülklerin ve vakfedilen nukudun (paranın) miktarı, evsafı ve sınırları etraflıca anlatılır. Bundan sonra vâkıfın koymuş olduğu şartlar tek tek açıklanır. Vâkıfın şartlarını beyan eden bu kısımda, vakfın idaresi, idare biriminde çalışan görevliler, bu görevlilerin alacakları maaşlar, mütevellinin tayini ve göreve atanma esasları, vâkıfın yakınlarına yapılacak tahsisatlar, vakıf eserlerinin hizmet alanı, bu eserlerin tamir edilmesi, vakıf eserlerinde çalışacak görevliler ve bu görevlilerin alacakları maaşlar, vakıf müesseselerinin ısınma ve aydınlatma ihtiyaçları, imaretlerde pişirilecek yemekler, bu yemeklerden yiyecek ve yiyemeyecek kimseler gibi konular hakkında tek tek açıklama yapılır. Vakfiyenin sonuna doğru vakfa yapılacak müdahalenin men edilmesi ve vâkıfın şartlarında tebdil ve tağyirin yapılmaması hususlarına vurgu yapılır. En sonunda vakfiyenin şahitleri ve kaydedildiği tarih yazılır.⁵

⁴ TSMA.E.71-39, BOA.C.E.15435, BOA.A.DVNSRSK.D.117,s.518, BOA.A.DVNSRSK.D.129,s.81, BOA.A.DVNSRSK.D.129,s.287, BOA.A.DVNSRSK.D.198, s.103, BOA.A.DVNSRSK.D.209, s.201, BOA.EV.D.15821, BOA.EV.D.1840, BOA.EV.D.15821, BOA.EV.D.13059, BOA. EV.D.15821, VGMA.598-135,s.104, VGMA. 1185/131, sayfa 121, VGMA.1185-131,s.123, VGMA.1185-131,s.124, VGMA.1185-131,s.125, VGMA.1185-131,s.127, VGMA.1185/131,s.131, VGMA.1185-131,s.133, VGMA. 1185-131,S.135, VGMA.1185/131, s.139, VGMA.632-209,s.495-496, VGMA. Defter No: 629, Sahife 415, sıra 332, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184, VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302, VGMA. Defter No: 607, sayfa 44, sıra 65, VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56, VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47, VGMA. Defter No: 987, sahife 274, sayfa 95, VGMA. Defter No: 991, sayfa 59, sıra 76, VGMA. Defter No: 989, sayfa 234, sıra 185, VGMA. Defter No: 601, sayfa 155, sıra 199, VGMA. Defter No: 582/2, sahife 503, sıra 376, VGMA. Defter No: 990, sayfa 74, sıra 62, VGMA. Defter No: 990, sayfa 3, sıra 3, VGMA. Defter No: 989, sayfa 50, sıra 39, VGMA. Defter No: 989, sayfa 235, sıra 186, VGMA. Defter No: 779, sahife 14, VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39, TSMA, E. 7370/42, TSMA, E.7365/13, BAO. A.DVNSRSK.D. 126, s.306, VGMA. Defter No: 632,sayfa 424, sıra 194, VGMA. Defter No: 633, sayfa 21, sıra 11, VGMA. Defter No: 991, sayfa 53, sıra 70, VGMA. Defter No: 633, sayfa 348, sıra 123, VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56, VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 989, sayfa 164, sıra 122, VGMA. Defter No: 989, sayfa 235, sıra 186, TSMA, D.7024/1, VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57, VGMA. Defter No: 991, sayfa 33, sıra 37, VGMA. Defter No: 991, sayfa 58, sıra 75, VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137, VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 631, sayfa 25 sıra 10; Mevlüt Dede (2015). *Üsküp Vakıfları -Bir Sosyal Tarih İncelemesi-*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.141; Ekrem Hakkı Ayverdi (1981). *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri, Yugoslavya III.*, (A. Yüksel, G. Ertürk, İ. Numan ile), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s.299; Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA) (1996). *Makedonya'daki Osmanlı Evrakı*. Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, s.45

⁵ VGMA. Defter No: 629, Sahife 415, sıra 332, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184, VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302, VGMA. Defter No: 607, sayfa 44, sıra 65, VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56, VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47, VGMA. Defter No: 987, sahife 274, sayfa 95, VGMA. Defter No: 991, sayfa 59, sıra 76, VGMA. Defter No: 989, sayfa 234, sıra 185, VGMA. Defter No: 601, sayfa 155, sıra 199, VGMA. Defter No: 582/2, sahife 503, sıra 376, VGMA. Defter No: 990, sayfa 74, sıra 62, VGMA. Defter No: 990, sayfa 3, sıra 3, VGMA. Defter No: 989, sayfa 50, sıra 39, VGMA. Defter No: 989, sayfa 235, sıra 186, VGMA. Defter No: 779, sahife

Vakfiyelerin genel mahiyeti ve içeriği bu şekildedir. Ancak Üsküp vakıflarına ait bazı vakfiyelerin son bölümlerinde rücu' davalarına ve fikhî meselelere yer verilmiştir. Bu davaların ve fikhî meselelerin mahiyeti ve bunlara niçin yer verildiği konusu oldukça dikkat çekmektedir. Bir vakfiyede niçin bu davalara ve fikhî meselelere yer verildiğini anlamak ve arka planını çözebilmek için Üsküp vakıflarına ait vakfiyelerde geçen tüm dava ve fikhî meseleleri tek tek ele alıp incelemekte yarar vardır.

Rücu' geri dönmek, vazgeçmek anlamında Arapça bir kelimedir.⁶ Vakıf kurucuları vakıfla ilgili çalışmalarını tamamladıktan sonra meclis-i şer'iye gelerek vakfından dönmek istediğini belirtir. Vakfın mütevellisi ise onun bu talebine karşı çıkar. Böylece vakıf kurucusu ile vakfın mütevellisi arasında bu konuda bir dava görülür. Bu davada birçok deliller ortaya konur. Bu deliller ise fikhî âlimlerinin fetvalarıdır. Bu yüzden rücu' davalarında birçok fikhî mesele tartışılmış olur. Tarafların görüşleri ve sundukları deliller dinlenir ve sonuçta hâkim tarafından karar açıklanır.⁷

1.Üsküp Vakfiyelerinde Görülen Rücu' Davaları ve Fikhî Meseleler

Üsküp vakıflarıyla ilgili vakfiyeleri incelediğimizde bazı vakfiyelerin son bölümlerinde rücu' davalarına, bununla ilgili fikhî meselelere ve ulamanın fetvalarına yer verildiğini görmekteyiz. Meclis-i şer'ide şahitlerin huzurunda vakıf kurucuları ve vakıf mütevellileri arasında bir mürafaa (davalaşma) söz konusu olmuştur. Tarafların her birisi kendi taleplerini, görüşlerini ve bunları destekleyen delillerini ortaya koymuştur. En sonunda kadı ise konuyla ilgili kararını delilleri ve gerekçeleri ile beraber açıklamıştır. Tarafların ve kadının (hâkimin) ortaya koydukları görüşler, talepler, deliller ve dava sonunda verilen gerekçeli kararlar vakfiyenin son bölümüne yazılmıştır. Çalışmamızda Üsküp vakfiyelerinde görülen tüm bu dava ve fikhî meseleleri tek tek ele alarak incelemeye ve değerlendirmeye çalıştık. İşte bu davalar ve bünyesindeki fikhî meseleler şunlardır.

1.1.Abdülbaki Efendi Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Abdülbaki Efendi Üsküp'te bir eczâhane (cüzhane-Kuran evi) binası yaptırmış ve burası için dükkânlar, değirmenler ve bahçeler vakfederek bir vakıf kurmuştur. Vakfıyla ilgili hicri 20 Zilkade 1128 / miladi 5 Kasım 1716 tarihli bir vakfiyesi vardır. Bu vakfiyenin son kısmında vakfın kurucusu Abdülbaki Efendi ile vakfın mütevellisi arasından bir dava konusu yer almaktadır. Bu dava çerçevesinde Abdülbaki Efendi meclis-i şer'iyeye gelerek vakfından rücu' etmek (dönmek) istediğini ve yaptırdığı binanın kendisine teslim edilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Vakfın mütevellisi ise bu binanın vakfedildiğini, bu yüzden teslim edilemeyeceğini ifade etmiştir. Taraflar arasında karşılıklı görüşler ve bu görüşleri destekleyen deliller ortaya konmuştur. Vakfın kurucusu Abdülbaki Efendi, "vakıfla ilgili kelimemi semt-i ahara attettim. Cihet-i sairden cihet-i mevkufa arsa üzerinde olan ebniyenin cihet-i uhraya vakfiyyeti ba'zı meşayih-i kiram katlarında sahih olmaz. Vâkif menfaat-ı vakfı kendi nefesine şart etmekle İmam Muhammed bin Hasan Eş-Şeybani Hazretleri katında vakfı batıl ve hilye-i sıhhati âtil olur" diyerek yapmış olduğu vakfın artık batıl olduğunu, vakfının geçersiz olduğunu ve bu yüzden de vakfından rücu' edebileceğini ifade ederek yaptırdığı binanın kendisine teslim edilmesini ister. Abdülbaki Efendi bu sözleriyle vakfının batıl olduğunu ispatlamak için iki delil ortaya koyar. İlkinde vakıfla ilgili sözünü vakfetmek amacıyla değil başka bir amaçla kullandığını, aslında vakfetmeyi kastetmediğini ifade etmeye çalışır. Böyle durumda ise bazı âlimler ve fakihlerce vakfın sahih olmadığını söyler. Sunduğu ikinci delilde ise İmam Muhammed'in verdiği "vakfeden kişi eğer vakfedilen şeyin kullanım ve menfaat hakkını kendisine şart koşarsa bu durumda vakıf batıl olur" fetvasıdır. Abdülbaki Efendi bu fetvaya göre vakfının batıl olduğunu ifade eder.

Vakfın mütevellisi ise bu duruma karşı çıkarak "fi'l-vakî' arsa-i mevkufa üzerinde olan ebniyenin cihet-i uhraya vakfiyyeti ba'zı meşayih ve fukahâ katında sahih değildir. Lakin ba'zı âhar sıhhatına zahib olduğu mukadder olub ve İmâm-ı Sâni Ebu Yusuf Hazretleri katında menâfi'-i vakf vâkifa meşruta olur ise dahi vakfı sahih, ve'l-yevm imâm-ı müşarun ileyhimin kavli tercih olunmuştur" diyerek vakıf binasını Abdülbaki Efendi'ye teslim etmekten imtina eder. Hakim ise her iki tarafı dinledikten sonra vakfın sahih ve lâzım (geçerli) olduğuna karar verir. Vakfın kurucusu Abdülbaki Efendi bu söyledikleriyle meramına hâsıl olamayınca bu sefer "binanın cihet-i uhraya vakfiyyeti sahih oldu Lakin İmâm-ı Azam Ebu Hanife'ye göre vakfın sıhhati lüzumuna müstelzim değildir. Bu yüzden vakfımdan rücu' eyledim" diyerek her ne kadar

14, VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39, TSMA, E. 7370/42, TSMA, E.7365/13, VGMA. Defter No: 632, sayfa 424, sıra 194, VGMA. Defter No: 633, sayfa 21, sıra 11, VGMA. Defter No: 991, sayfa 53, sıra 70, VGMA. Defter No: 633, sayfa 348, sıra 123, VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56, VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 989, sayfa 164, sıra 122, VGMA. Defter No: 989, sayfa 235, sıra 186, TSMA, D.7024/1, VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57, VGMA. Defter No: 991, sayfa 33, sıra 37, VGMA. Defter No: 991, sayfa 58, sıra 75, VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137, VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 631, sayfa 25 sıra 10,

⁶ Mevlüt Sarı (1984). *El-Mevarid Arapça-Türkçe Lugat*. İstanbul: Bahar Yayınları, s.580

⁷ VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184; VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302.

vakfının sahih olsa da bu durumun vakfın geçerli olmasını gerekli kılmadığını ifade eder. Onun bu sözüne vakfın mütevellisi şöyle cevap verir. “İmam-ı Azam katında sıhhat lüzumu müstelzim değildir. Lakin İmam Ebu Yusuf’a göre vâkıf mücerred olarak “vakaftü” (Ben vakfettim) dedikten sonra ve İmam Muhammed’e göre mevkuf mütevelliyeye teslim edildikten sonra vakıf lazım (geçerli) olur.” diyerek vakfın lüzumu yönünde hüküm verilmesini talep eder. Hâkim, hayrın devamını hayrın iptal olmasından daha evla görerek vakfın sahih ve lâzım olduğuna karar verir, ardından

“Fe-men beddelehu ba’de ma semi’ahu fe-innema ismuhu ale’llezine yübeddilünehu inne’llâhe semi’un alim.” (Artık kim duyduktan sonra vasiyeti değiştirirse günahı değiştirenin üzerinedir. Allah her şeyi hakkıyla işiten ve bilendir.) ayetini⁸ okur ve “vakfedenin mükâfatını çok cömert ve kerim olan Allah verir” diyerek sözünü tamamlar. Böylece hâkim vakıftan rücu’ (dönüş) olamayacağına ifade ederek vakfın mütevellisinin lehinde karar verir.⁹

1.2. Abdullah bin Hüseyin Vakfı’na ait vakfiyede görülen rücu’ davası ve fikhî meseleler

Üsküp’ün Kavundere köyünden Abdullah bin Hüseyin, hicri 1324/miladi 1906 yılında köydeki dört dönüm bağı ve bu bağdaki ağaçları köydeki camii için vakfeder ve mevkufunu mütevelliyeye teslim eder. Daha sonra Üsküp Hükümet Konağı’nda mahkeme-i şer’iyyeye mahsus odada ma’kud meclis-i şeri’de vakfiyesini kaydettirdiği sırada hâkimin önünde vakfın mütevellisi ile davalasılır. Vakfın kurucusu Abdullah, vakfettiği bağdaki ağaçların menkul hükmünde olduğunu, menkulün vakfiyetinin ise caiz ve sahih olmadığını ifade ederek vakfından rücu’ etmek ve evvelki gibi mülküne istirdat etmek ister. Vakfın mütevellisi buna itiraz ederek mezkûr ağaçların menkul olduğunu, lakin Hasan Eş-Şeybani’ye göre vakfedilen bir arsa üzerine dikilen ağaçların arsaya tabi olduğunu, bu tür durumda hayırda ittihadın esas alındığını ve İmameyn’e göre mevkuf mütevelliyeye teslim edildikten sonra vakıfta rücu’un asla mümkün olmadığını ifade eder ve mevkufu (vakfedilen arsa ve ağaçları) vakfın kurucusu Abdullah’a teslim etmekten imtina eder. Kadı her iki tarafı dinledikten sonra “Bizim nazarımızda vakfı teşyid etmek (sağlamlaştırmak) daha evladır” diyerek vakfın sıhhatine ve vakıfta rücu’un olamayacağına karar verir.¹⁰ Ağaç, Mushaf, kitap,

⁸ Kuran-ı Kerim, Bakara 181, meali: Diyanet İşleri Başkanlığı (2011). *Kur’an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s.26

⁹ VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184. Abdülbaki Efendi vakfının vakfiyesinde bu mesele şu şekilde izah edilir. “vâkıf-ı muma ileyh inân-ı kelimanı semt-i ahara atf edub ve cihet-i sairiden cihet-i mevkufa arsa üzerinde olan ebniyenin cihet-i uhraya vakfiyyeti ba’zı meşayih-i kiram katlarında sahih olmadığından gayri vâkıf menfaat-ı vakfı kendi nefesine şart etmekle İmam-ı Muhammed bin Hasan eş-Şeybani Hazretleri katında vakf batıl ve hilye-i sıhatten âtil olur ki binâen ebniye-i mezkurenin vakfiyyetden rucû’ edub ke’l-evvel mülküne istirdad ederim didikde müteveli-i mezbur dahi cevab-ı pür-savaba mutasaddi olub fi’l-vaki’ arsa-i mevkufa üzerinde olan ebniyenin cihet-i uhraya vakfiyyeti ba’zı meşayih ve fukahâ katında sahih değildir. Lakin ba’zı âhar sıhhatına zahib olduğu mukadder olub ve İmâm-ı Sâni Ebu Yusuf Hazretleri katında menâfi’-i vakf vâkıfa meşruta olur ise dahi vakf-ı sahih ve’l-yevm imâm-ı müşarun ileyhimin kavli tercih olunmuştur deyu red ve teslimden imtina’ ve hâkim-i muvakkı’-i kitab huzurunda husumet ve nizâ eylediklerinde hakim-i muma ileyh dahi sıhhat-ı vakfı tercih ve ihtiyar ve taraf-ı vakfı takdim ve isar idub tecviz eden ba’zı meşayih-i kiram meslek-i latifleri üzere arsa-i mevkufe-i mezbura üzerinde olub zikr-i murûr eden ebniyenin ma’a şurutihe’l-mezkura vakfiyyetinin sıhhatına hüküm ettikten sonra vâkıf-ı muma ileyh bu vecih ile meramına vâsil olmamağla tekrar taraf-ı ahara imale-i licam-i makal ve bu minval üzere tasvir-i ma fi’l-bâl edüb eğer ebniye-i mezkurenin lühûk-ı hüküm ile cihet-i uhraya vakfiyyeti sahiha oldu. Fe-emma İmâm-ı A’zam ve hümam-ı efham re’y-i şeriflerinde sıhhat lüzumu müstelzim olmamağla arsa-i mevkufa-i mezbure üzerinde olan ebniye-i mezkuranın vakfiyyetinden tekrar rucû’ eyledim dedikde müteveli-i mezbur dahi hayr ile dehn-i küşa ve vâkıf-ı muma ileyhe cevaba ibtida edüb İmâm-ı A’zam müşarun ileyh katında sıhhat lüzumu müstelzim olmadığı mukarrara lakin İmâm-ı Ebu Yusuf Hazretleri mezheb-i şeriflerinde vâkıf mücerred vakaftı demekle ve İmâm-ı Muhammed Hazretleri katında teslim ile’l-müteveli ve zikr-i te’bid ile vakf lazım olmağla imameyn-i müşarun ileyhima mezhebi hazretleri üzere ebniye-i mezkuranın vakfiyyetinin lüzumuna dahi hüküm talep edecek hâkim-i muma ileyh dâme’l-hayrat cariyyen beyne yedey dahi teşyid-i nebanî-i vakfı ve hayri evla görmekle alâ kavlihimme vakf-ı mezkûrdan rucû’ ve kel-evvel mülküne istirdada şuru’ eyledim binaen aliyye kef-i yed ve bana teslim müteveli-i mûmâ ileyhe tenbih olunmak matlubumdur dedikde müteveli-i mûmâ ileyh dahi cevabında eşçar gerçi menkul kabilinden olub lâkin menkul ve mütea’rifleri örf isede umûm üzerine olub binaen aleyh Hasan eş-şeybani Hazretleri menkul-ı mütearefin sıhhat-i vakfiyyeti zahib olmasına ve bunun malımdan bir cihet için arz üzerine gars edilmiş olan eşçar cihet-i uhraya vakf olursa ikisinin dahî mutlaka hayırda ittihadına nazar iden ba’zı emime-i kiram dâhi cevabında zahib olmalarıyla şu hal de zikr olunan bağ dahi bu kabilendir ve imameyn Hazretleri indinde vakf olunub teslim ile’l-müteveli olundukdan sonra lüzûm-ı arz olub asla rucû’u ihtimal kalmaz deyu kütüb-i fikhiiyyede muharrer olduğuna red ve teslimden imtina’ iderim dedikde tarafeynin ifadelerine lede’n-nazar kavaid-i vakf evla ve teşyid-i mebanî’i hayr ahra olmasına binaen zikr olunan vakfın evvelen alâ rey’i men yerahu sıhhatine ve saniyen rey’i imameyn üzre sıhhatine hüküm olunmağın ma vaka’a bi’t-taleb ketb olundu.”

¹⁰ VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302. Abdullah bin Hüseyin’in vakfiyesindeki fikhî mesele şu şekilde kayda geçmiştir. “vâkıf-ı mezbûr müteveli-i mûmâ ileyh mahzarında takrir-i kelâm idüb arz üzerinde olan eşçar menkul hükmünde olub menkulun ise vakfiyyeti caiz ve sâlih olmadığına vakf-ı mezkûrdan rucû’ ve kel-evvel mülküne istirdada şuru’ eyledim binaen aliyye kef-i yed ve bana teslim müteveli-i mûmâ ileyhe tenbih olunmak matlubumdur dedikde müteveli-i mûmâ ileyh dahi cevabında eşçar gerçi menkul kabilinden olub lâkin menkul ve mütea’rifleri örf isede umûm üzerine olub binaen aleyh Hasan eş-şeybani Hazretleri menkul-ı mütearefin sıhhat-i vakfiyyeti zahib olmasına ve bunun malımdan bir cihet için arz üzerine gars edilmiş olan eşçar cihet-i uhraya vakf olursa ikisinin dahî mutlaka hayırda ittihadına nazar iden ba’zı emime-i kiram dâhi cevabında zahib olmalarıyla şu hal de zikr olunan bağ dahi bu kabilendir ve imameyn Hazretleri indinde vakf olunub teslim ile’l-müteveli olundukdan sonra lüzûm-ı arz olub asla rucû’u ihtimal kalmaz deyu kütüb-i fikhiiyyede muharrer olduğuna red ve teslimden imtina’ iderim dedikde tarafeynin ifadelerine lede’n-nazar kavaid-i vakf evla ve teşyid-i mebanî’i hayr ahra olmasına binaen zikr olunan vakfın evvelen alâ rey’i men yerahu sıhhatine ve saniyen rey’i imameyn üzre sıhhatine hüküm olunmağın ma vaka’a bi’t-taleb ketb olundu.”

halı, kilim, kılıç, mızrak, yay gibi menkulün vakfedilmesi meselesine Hanefi fıkıh kitaplarında yer verilir. Bu konuda müftâ bih olan (amel edilen) görüş bu tür menkulün vakfının sahih olduğudur.¹¹

1.3. Ayşe Hanım binti Mehmed Efendi Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'te Ayşe Hanım binti Mehmed Efendi, Celvetiye tarikatına bağlı bir zaviye ve bir mescid yaptırarak sahip olduğu 7 bab dükkânını, 2 evini, 40 dönüm tarlasını, 1 kıta bahçesini, 7 gözlü değirmenini ve 14.000 nakit akçesini bu zaviye ve cami için vakfeder. Vakfın hicri Cemaziye'l-ahir 1004/miladi Şubat 1596 tarihli vakfiyesinde belirtildiğine göre Ayşe Hanım bu vakfından vazgeçmek istediğini belirterek vakfın mütevellisi ile murafaa ve muhasama yapar. Ayşe Hanım vakfettiği evinin ariyet konumunda olduğunu belirtir. Ayşe Hanım, İmamı Azam Ebu Hanife'nin verdiği "ariyette olan bir gayrimenkulün vakfından dönmek caizdir" fetvası ve İmamı Muhammed'in verdiği "vakfın menfaatinin vâkıfın nefesine şart edilmesi durumunda vakıf batıl olur" fetvası gereğince vakfından rücu' ettiğini ifade ederek evinin tekrar kendisine verilmesini ister. Vakfın mütevellisi Mehmed Tahir Ağa ise İmam Züfer'in kavli mucibince mevkufun mütevellisiye tesliminden sonra vakıfta rücu' olamayacağını belirterek vakfedilen evin Ayşe Hanım'a tekrar verilemeyeceğini ifade eder. Kadı, her iki tarafı dinledikten sonra hayra engel olmama prensibine ve döneminde uygulanan cari hükme muhalefet etmeme düsturuna istinaden mesele hakkında mütevellinin lehinde karar vererek vakfın sahih ve لازم olduğuna, vakıfta rücu' olamayacağına ve evin Ayşe Hanım'a geri verilemeyeceğine hükmeder.¹²

1.4. Arife Hatun binti Abdulkadri Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'te Cami-i Atik Mahallesi'nde oturan Arife Hatun binti Abdulkadri Efendi, sahip olduğu ve sınırlarını etrafıca anlattığı bir bab evini vakfetmiş ve bu evinin kirasından elde edilecek gelirin Üsküp'te Sultan Murad Camii'nde imam olan kimseye maaş olarak verilmesini istemiştir. Vakfın hicri 18 Zilhicce 1326/miladi 11 Ocak 1909 tarihli vakfiyesinde ifade edildiğine göre Arife Hatun vakfından geri dönmek ister. Üsküp'te Cami-i Atik Mahallesi'nde Hacı Ahmed Efendi bin Kara Hacı Mustafa Efendi'nin evinde kurulan meclis-i şer'ide şahitlerin huzurunda vakfın mütevellisi ile muhakeme olurlar. Arife Hatun, vakıf kelimasını semt-i ahare sarf ettiği için Ebu Hanife'ye göre vakfından rücu' etme hakkına sahip olduğunu, İmam Muhammed'in görüşüne göre vakfın menfaatini nefesine şart koştuğu için vakfının batıl olduğunu iddia ederek evinin tekrar kendisine teslim edilmesini ister. Vakfın mütevellisi ise "İmam Ebu Yusuf'a göre "vakaftü" (vakfettim) denildikten sonra vakıf sahih olur. İmam Muhammed'e göre mevkuf mütevellisiye teslim olunduktan sonra vakıf lâzım olur" diyerek mevkufu Arife Hatun'a teslim etmekten imtina eder. Vakfiyenin katibi her iki tarafın delillerine baktıktan sonra selef âlimleri arasında cari olan hükme muhalefet etmemek ve yapılan bir hayrı ortadan kaldırmamak düşüncesiyle vakfın sahih ve lâzım olduğuna karar verir.¹³

1.5. Atiyye Hanım binti Arslan Bey Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'te Atiyye Hanım binti Arslan Bey, Debbag Şahin Mahallesi Mescidi'nin avlusunda beş odalı bir medrese yaptırmış ve bu medrese için bir fırın dükkânı vakfederek bir vakıf kurmuştur. Vakfın hicri 3 Zilhicce 1324/miladi 18 Ocak 1907 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır. Atiyye Hanım meclis-şer'iyeye gelip şahitlerin huzurunda vakfından rücu' etme konusunda vakfın mütevellisi Tefvik Bey bin Aguş Bey'le

¹¹ Vehbe Zuhayli (1994). *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*. C.10, İstanbul: Risale Yayınları, s.270; Şemsu'l-eimme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed bin Ahmed Serhasi (2008). *Mebсут*. C.12, (Editör: Mustafa Cevat Akşit), İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, s.80

¹² VGMA. Defter No: 987, sayfa 274, sıra 95, "Evkaf-i mezburu hakimu'l-vakt ma'rifetiyle mütevellisi Mehmed Tahir Ağa ibni Âdem nam kimesneye teslim ve tescil-i şer'i ettikten sonra evkaf-ı merkumenin vakfiyetinden rücu' etmek kâsıd ettikde mütevellisi mezburu Mehmed Tahir vâkıf-ı mezbur meclis-i şer'e ihzar edüb hakimu'l-vakt huzurunda murafa'a ve muhasama ettikten sonra hakimu'l-vakt sânehu'llâhu Te'âla ani'l-âfât ve'l-küdûr dahi vakf-ı canibi evla ve akva olduğuna binaen dirhem ve denanirin vakfiyetine tevcih edüb eimmetü'l-müctehidin rıdvânü'llâhi Te'âla aleyhim ecma'inden İmam-i Züfer kavli mucibince dekakin ve ev tarla ve bağçe ve meblağ-i mezbur vakfiyetinden ve bade't-teslimi ve't-tescil ve lüzumuna hükm olundu. Hükm sahihan şer'iyyen ve habsen sarihan mer'iyyen ve mütevellisi mezbur bade'l-hükmi bu kaziyye-i müseccel eyledi ve'l-hâletü hâzihi evkâf-ı resm-i ma'lumu ve tarz-ı mersumu üzere vakf-ı lazımı tescil olundu bir haysiyetle ki; min bad caiz değildir tahrif ve tahvil ve kat'an mümkün değildir."

¹³ VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47 "Vâkıfe-i mûmaileyha kelimasını semt-i ahara sarife olup vakf-ı akar İmam-ı Azam ve hüمام-ı eham hazretleri indinde olmakla rücu' meşru ve İmam Muhammed hazretleri indinde vâkıf menafi-i vakfı nefesine şartla vakıf batıl olduğuna binaen vakf-ı mezbûrdan rücu' ve menzil-i mahdûd-ı mezkûru ke'l-evvel mülküne istirdad ederim deyicek mütevellisi mûmaileyh cevaba tasaddi ile eğerci hal bast olunan minval üzere olduğu câ-yı işkal değildir lakin arif-i samadani Ebu Yusuf eş-şehir bi'l-imamı's-sani hazretleri indinde vâkıf mücerred "vakaftu" demekle ve İmam Muhammed hazretleri indinde teslim-i ile'l-mütevellisi olmakla vakf-ı mezbûr sahih ve لازم oldu deyu red ve teslimden imtina ve huzur-ı şer'de müterafian ve her biri mübteğasinca fasl u hasma tâliban olduklarında katib-i mûmaileyh tarafeynin edilmesine nazar ve mübtıl-i hayr olmaktan hazerle alimen bi'l-hilafı'l-cari beyne'l-eimmeti'l-eslaf vakf-ı mezkûrun sıhhat ve lüzumuna hükm eylediğini mahallinde ketb ve tahrir ve maan me'b'us-ı ümena-i şer'iyye meclis-i şer'a gelip ala vukuihi inha ve takrir etmeğin mûcibiyle hükm-i mezkûr kibel-i şer'den tenfiz olunmağın maa vakaa bi't-taleb ketb olundu. Hurrire fi'l-yevmi's-samin aşar min şehri Zi'l-hiceti's-şerife sene sitte ve işrine ve selase mie ve elf. 1326"

davalaşırlar. Atiyye Hanım, vakfettiği binaların ariyette (ödünç durumunda) olduğunu, bu yüzden İmamı Ebu Hanife'ye göre ariyette olan gayrimenkul vakıfta rücu' imkânının olacağını, İmamı Muhammed'e göre vakfın menfaatini kendi nefesine şart kıldığından dolayı vakfının batıl olduğunu ifade ederek vakfından rücu' etmek istediğini ifade eder. Vakfın mütevellisi Tevfik Bey ise İmam Ebu Yusuf'a göre "vakaftü" (vakfettim) denildikten sonra vakfın sahih olduğunu ve İmam Muhammed'e göre mevkuf mütevelliyeye teslim olunduktan sonra vakfın lâzım olduğunu ifade eder. Vakfiyenin katibi her iki tarafı dinledikten ve delillerine nazar ettikten sonra muhtilü'l-hayr olmaktan hazer ederek (hayrı ortadan kaldırmaktan endişe ederek) ve selef âlimlerinin câri fetvasına muhalefet etmekten sakınarak vakfın sahih ve lâzım olduğuna karar verir. Bu kararını da vakfiyeye yazar.¹⁴

1.6. Bayram bin Zeynel Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'ün Batince köyünden Bayram bin Zeynel, köyünde ahali tarafından yaptırılan cami için 1000 kuruş vakfeder ve hicri 29 Rebiü'l-ahir 1324/miladi 22 Haziran 1906 tarihli vakfiyesini tescil ettirir. Ancak Bayram bin Zeynel, Üsküp Hükümet Konağı'nda ma'kud meclis-i şer'ide vakfiyesini tescil ettirdiği gün nukud vakfının üç imamın görüşüne göre batıl olduğunu ifade ederek vakfından rücu' etmek istediğini ifade eder. Vakfın mütevellisi buna karşı çıkarak bazı âlimlerce nukud vakfının sahih olduğunu söyler ve vakfedilen parayı Bayram bin Zeynel'e iade etmekten imtina eder. Kadı ise kendi dönemlerinde cari olan ve amel edilen görüşe göre hareket ederek nukud vakfının sahih olduğuna ve vakıfta rücu'nun olamayacağına hükmeder.¹⁵

1.7. Belkis Hanım binti Mahmud Pertev Paşa Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Belkis Hanım binti Mahmud Pertev Paşa Üsküp'te harabe haline gelen Elaldı Sultan Tekkesi için yeni bir bina yaptırmış ve bunu tekkeye vakfetmiştir. Vakfı için hicri 22 Muharrem 1328 /miladi 3 Şubat 1910 tarihli bir vakfiye düzenlenmiştir. Vakfiyesinde Belkis Hanım, tekke için yaptırdığı binayı vakfetmekten vazgeçtiğini ifade eder. Vakıfla ilgili sözünü başka amaçla kullandığını, binanın ariyette (ödünç durumunda) olduğundan dolayı vakfından dönme hakkına sahip olduğunu, bu binayı kendi nefsi için şart koştuğundan dolayı İmam Muhammed'e göre zaten vakfının batıl olduğunu ifade eder. Vakfın mütevellisi ise İmam Ebu Yusuf'a göre "vakaftü" (vakfettim) dedikten sonra vakfın sahih olduğunu ve İmam Muhammed'e göre mevkuf mütevelliyeye teslim edildikten sonra vakfın lâzım olduğunu ifade ederek binayı Belkis Hanım'a vermekten kaçınır. Vakfiyenin serkatibi her iki tarafı dinledikten sonra muhtilü'l-hayr olmaktan kaçınmak ve selef âlimlerinin verdiği cari hükme muhalefet etmemek amacıyla vakfın sahih olduğuna karar verir ve Belkis Hanım'ın talebini reddeder. Hükmünü de vakfiyeye kaydeder.¹⁶

1.8. Edhem Efendi bin Halil Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'te medrese hocalarından Edhem Efendi bin Halil sahip olduğu 20 bab dükkânını vakfederek bir vakıf kurmuş ve vakfiyesini hicri 1 Zilkade 1273/miladi 23 Haziran 1857 tarihinde Üsküp mahkemesinde şahitlerin huzurunda tescil ettirmiştir. Ancak Edhem Efendi vakfettiği ile ilgili sözünü başka amaç için kullandığını, vakfın menfaatini kendisine şart koştuğundan dolayı İmam Muhammed'e göre yaptığı vakfın batıl olduğunu ifade ederek vakfından rücu' etmek ve dükkânlarını geri almak ister. Vakfın mütevellisi ise "İmam Ebu Yusuf'e göre "vakaftü" (vakfettim) dedikten sonra vakıf sahih olur ve İmam Muhammed nazarında ise mevkuf mütevelliyeye teslim edildikten sonra vakıf lâzım olur" diyerek bu talebi reddeder. Mahkemenin hâkimi her iki tarafı dinledikten ve delillerine baktıktan sonra hayrı engellememe ve cari olan

¹⁴ VGMA. Defter No:991, sayfa 59, sıra 76. "vâkife-i muma ileyhâ kelâmını semt-i âhere sarife olub vakf-ı akar İmâm-ı Azam ve hümam-ı eham Ebu Hanifeti'l-Kûfî hazretleri katında menzile-ı âriyette olmağla rucu' meşrû' ve İmâm-ı Muhammed bin Hasani's-Şeybanî hazretleri katında vâkif menafi'-i vakfı nefesine şart ile vakıf batıl olduğuna binaen vakf-ı mezburdan rucu' ve zikr olunan medrese ve fırını ke'l-evvel mülküne istirdâd iderim deyicek mütevellî-i mezbur cevaba tasaddi ile eğerçi hâl bast olunan minval üzere olduğu câ-yı işkâl değildir. Lâkin ârif-i Samedanî Ebu Yusuf eş-şehîr bi'l-İmâmî's-Sâni hazretleri katında vâkif mücerred vakaftu demekle ve İmâm-ı Muhammed bin Hasani's-Şeybanî hazretleri katında teslim ile'l-mütevellî olmağla vakf-ı mezbur sahih ve lâzım oldu deyü red ve teslimden imtina' ile meclis-i ma'kûd-i mezkurdan müterâfî'ân ve her biri mübteğasınca fasl u hasma talibân olduklarında kâtib-i muma ileyh dahi tarafeynin edillesine nazar ve muhtil-i hayr olmaktan hazer edib âlimen bi'l-hilâfî'l-câri beyne'l-eimmeti'l-eslâf vakf-ı mezbûrun sıhhat ve lüzûmuna hükm eylediğini"

¹⁵ VGMA. Defter No: 601, sayfa 155, sıra 199 "fi'l-hakika lede'l-eimmeti's-selâse vakf-ı nukud minvâl-i meşrûh üzeredir lakin sıhhat ve luzumune zahib olan eimme-i dîn kavilleriyle mukabele birle hukum taleb idicek fi zemâninâ beyne'l-ulemai'l-câri olan vech-i muhtar üzere lede'l-mürâfee âlimen bi'l-hilâfî'l-câri beyne'l-eimmeti'l-esrâfi vakf-ı mezburun evvelen sıhhatine ve saniyen luzumuna hükmî şer'î ve kazâ-i mer'î olunmağın vakf-ı mezbûr sahih ve lâzım olub min ba'd nakz ve ibtali mümteni'l-ihhtimâl oldu"

¹⁶ VGMA. Defter No: 990, sayfa 74, sıra 62

hükme muhalefet etmeme prensibiyle hareket ederek vakfın sahih ve lâzım olduğuna hükmeder. Hükümünü vakfiyenin sonuna kaydeder.¹⁷

1.9. Felek bin Bahaeddin Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'te Arnavut köyü ahalisinden Felek bin Bahaeddin bin Ömer, 1000 kuruş parasını Allah rızası için vakfederek bir vakıf kurmuş ve bu parayı köyde ahali tarafından yapılan caminin ihtiyaçları için hasretmiştir. Vakfının hicri 19 Safer 1317/miladi 29 Haziran 1899 tarihli bir vakfiyesi vardır. Felek bin Bahaeddin yapmış olduğu para vakfının batıl olduğunu iddia ederek vakfından rücu' ettiğini ifade eder ve mütevelliyeye teslim ettiği 1000 kuruşu geri ister. Vakfın mütevellisi Memiş ise "Bazı âlimlere göre para vakfı sahihtir." diyerek onun talebini reddeder. Üsküp kadısı, kavli-i muhtara (tercih edilen fetvaya) göre hareket ederek vakfın sıhhatine ve lüzumuna hükmederek mezkûr parayı iade etmez. Hâkim bu hükümünü vakfiyenin sonuna kaydeder.¹⁸

1.10. Hacı Ahmed Ağa Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'ün Haraççı Salahaddin Mahallesi'nde bir mescit yaptıran Hacı Ahmed Ağa bin Hacı Hasan Ağa, sahip olduğu üç bab dükkânını ve evini vakfederek bir vakıf kurar. Ahmed Ağa vakfiyesini tescil ettiremeden vefat eder. Ancak torunları bu tescil işine muvaffak olur. Böylece vakfın hicri 22 Rebiü'l-evvel 1328/miladi 3 Nisan 1910 tarihli vakfiyesi kayıt altına alınır. Vakfiyede belirtildiğine göre, Ahmed Ağa'nın torunları dedelerinin vakfettiği dükkânı ve evleri, vakf-ı rücu' ile (geri dönüşü mümkün olan vakıf yoluyla) geri almak isterler ve bunun için iki delil getirirler. Birinci delilde vakfedilen evin ariyette (ödünç durumunda) olduğunu ve Ebu Hanife'ye göre ariyette olan gayrimenkulde vakf-ı rücu' nun meşru olduğunu ifade ederler. İkinci delil olarak İmâm Muhammed bin Hasan Eş-Şeybani Hazretleri'nin verdiği "vâkıf menâfi-i vakfı nefsine şart ile vakıf batıl olur" fetvasını öne sürerler. Bu fetva, "vakfeden kişi, vakfettiği gayrimenkulün menfaatini kendi nefsine şart kılırsa yaptığı vakıf batıl olur" anlamına gelmektedir. Torunlar, dedeleri Hacı Ahmed Ağa'nın vakfettiği evin ve dükkânların menfaatinden yararlanmayı kendilerine bıraktığını kastederek vakfın batıl olduğuna işaret ederler ve "dükkânlarımızı ke'l-evvel mülkümüze istirdâd ideriz" (dükkânlarımızı evvelki gibi mülkümüze geri döndeririz.) diyerek vakıftan rücu' etmek isterler. Lakin vakfın mütevellisi bu duruma karşı çıkar. Müteveli, "İmam Ebu Yusuf'un görüşüne göre vakfeden bir kişi "vakaftü" (Ben vakfettim) sözünü kullandığı anda vakıf sahih olur. İmam Muhammed bin Hasan Eş-Şeybani'ye göre "teslim ile'l-müteveli" olmakla yani vakfedilen mal-gayrimenkul mütevelliyeye teslim edildiği anda vakıf gerçekleşmiş olur." mealinde bir savunma yapar. Vakfiyenin katibi her iki tarafı dinledikten sonra muhtilü'l-hayr olmaktan ve selef âlimlerin fetvasına muhalefet etmekten çekinerek vakfın sahih ve lâzım olduğuna hükmeder.¹⁹ Vakfedilen gayrimenkulün mütevelliyeye tesliminden sonra vakıftan geri dönülemeyeceği ile ilgili fetva, Hanefi fıkıh kitaplarının önde gelenlerinden Serahsi'nin "Mebсут" adlı eserinde de yer almaktadır.²⁰

1.11. Hafız Sabri Efendi Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'te Köse Kadılar Cami-i Şerifi için bir bab dükkânı vakfeden ve mütevelliyeye teslim eden Hafız Sabri Efendi, hicri 2 Rebiü'l-ahir 1123/miladi 20 Nisan 1711 tarihli vakfiyesini tescil ettirmeye gittiğinde İmam Muhammed'in "vâkıf, vakfın menfaatini kendisine şart koşarsa vakıf batıl olur" görüşünü delil getirerek bu vakfından rücu' etmek istediğini ifade eder. Lakin vakfın mütevellisi buna itiraz eder ve İmam Yusuf katında vâkıfın mücerred olarak "vakaftü" (vakfettim) demesiyle ve İmam Muhammed nazarında

¹⁷ VGMA. Defter No: 582/2, sayfa 503, sıra 376 "vâkıf-ı mumaileyh kelâmını semt-i âhara sarif olub vakf-ı akar imâm-ı Azâm Ebü Hanife hazretlerinin indinde menzile-i ariyette olub rucû' meşru' ve imâm-ı Muhammed hazretlerinin indinde vâkıf menafi-i vakfı nefsine şart ile vakıf batıl olduğuna binaen vakf-ı mezbûrdan rucû' ve dekâkin-i mezkûreleri ke'l-evvel mülkümüze istirdad ederim deyicek müteveli-i mumaileyh cevaba tasaddî edüh eğerçi hal bastolunan minval üzere olduğu câ-yı işkâlden değildir. Lakin Arif-i samedani imam-ı Ebü Yusuf ind-i samilerinde vâkıf mücerred (vakaftü) demekle ve imam-ı Muhammed hazretlerinin ind-i şeriflerinde teslimün ilel-müteveli olmağla vakıf sahih ve lâzım oldu deyu redd ve teslimden imtina' edüh hâkim-i muvakkı-i sadr-i kitab (tuba lehu ve hüsnümeab) efendi hazretleri huzurunda müterâfian ve her biri mübteğasınca fasl u hasme taliban olduklarında hakim-i mumaileyh fakirleri dahi tarafeynin edillesine nazar ve muhtil-i hayr olmaktan hazer edüh âlimen bi'l-hilafı beyne'l-eimmeti'l-eslâf vakf-ı mezbûrun sıhhat-i lüzumuna hükmetmeğin bad-i ketb ve imlâ olundu."

¹⁸ VGMA. Defter No: 989, sayfa 165, sıra 123 "meblağ-ı mezkur iki bin guruşu fariğan anı'ş-şevağil müteveli-i mezbûr Memiş teslim ol dahi vakfiyyet üzere kabz ve tesellüm ve tasarruf eylediğinden sonra vâkıf-ı mezbûr Memiş butlanı vakf-ı nukud ve zımında olan kuyuda ba'dehu kavli adem-i luzuma teşebbüs edüh müteveli-i merkum Faruk sıhhat ve luzuma zahib olan eimme-i din kavilleri ile mukabele ederek her biri ibtiğasınca fasl u hasma taliban oldular fakir dahi beyne'l-eimmeti'l-eşraf cari olan ihtilafı matla'ı ve vakf bulunduğundan fi zamanına beyen'l-ulem'ai'l-izam cari olan kavli-i muhtar üzere vakf-ı mezkurun evvelen sıhhatına ve saniyyen lüzumuna hüküm ve kaza-i mer'î etmekle vakf-ı mezkur sahih ve lâzım olub nakz ve tahvili muhal ve tebdil ve tağyiri mümteniü'l-i ihtimal oldu hurrife fi'l-yevmi's-sani min Şabani'l-muazzam li-sene ihda aşer ve selase mietin ve elf."

¹⁹ VGMA. Defter No: 607, sayfa 44, sıra 65

²⁰ Şemsu'l-eimme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed bin Ahmed Serahsi (2008). *Mebсут*, C.12, (Editör: Mustafa Cevat Akşit), İstanbul: Gümüşev Yayınılık, s.55

“teslim ile mütevellî” ile (mütevelliye teslim etmesiyle) vakfın sahih ve lazım olduğunu söyler. Her iki tarafın görüşlerini dinledikten sonra Kadı, “mubtili hayr olmaktan hazer” ettiği (hayrı engellemekten sakındığı) için vakfın sahih ve lazım olduğuna hükmederek vakıfta rücu’yu engeller. Hükümünü de vakfiyenin sonuna kaydeder.²¹

1.12.Hüseyin Bey bin Süleyman Vakfı’na ait vakfiyede görülen rücu’ davası ve fikhî meseleler

Üsküp’ün Esmafiye Mahallesi sakinlerinden Hüseyin Bey bin Süleyman ve kardeşleri sahip oldukları bir bab dükkânı vakfederek bir vakıf kurmuşlar ve vakfiyelerini hicri 1329/miladi 1909 yılında tescil ettirmişlerdir. Ancak Hüseyin Bey ve kardeşleri, İmam Muhammed’in “vâkıf mevkufun menfaatini nefsine şart kılırsa vakıf batıl olur” fetvasını öne sürerek vakıflarından rücu’ etmek isterler. Vakfın mütevellisi ise buna karşı çıkar ve İmam Ebu Yusuf’un mücerred “vakaftü” (vakfettim) sözüyle vakıf sahih olur” fetvasını ve İmam Muhammed’in “vakıf mütevelliyeye teslim olduğunda vakıf sahih olmuştur” görüşünü öne sürerek mevkuflu Hüseyin Bey’e ve kardeşlerine teslim etmekten imtina eder. Kadı, huzur-ı şer’ide her iki tarafının sundukları görüşleri dinledikten sonra hayrı engellememe ve selef âlimlerin fetvasına muhalefet etmeme düsturuyla hareket ederek vakfın sahih olduğuna hükmederek vakıfta rücu’nun olamayacağına karar verir. Bu kararı vakfiyeye kaydeder.²²

1.13.Kaçanikli Mehmed Paşa Vakfı’na ait vakfiyede görülen rücu’ davası ve fikhî meseleler

Üsküp’te Kâtip Şahin Mahallesi’nde oturan Kaçanikli Mehmed Paşa, Üsküp ve civarında sahip olduğu çiftliklerini, tarlalarını, bağlarını, bahçelerini, değirmenlerini, fırınlarını, dükkânlarını, 10.000 altın (1.250.000 akçe) parasını ve Kâtip Şahin Mahallesi’nde kendisinin yaptırdığı konağını Allah rızası için vakfeder. Vakfın hicri Şaban 1017/miladi Kasım 1608 tarihli bir vakfiyesi vardır. Vakfiye, vakfın mütevellileri Mustafa Bey, Ali Bey ve Mucib Bey’in arzuhalı ile hicri 17 Cemaziye’l-evvel 1267/ miladi 20 Mart 1851 tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nazırı Seyyid Abdurrahman Nafiz Paşa tarafından yeniden kaydedilir.²³ Vakfiyede Kaçanikli Mehmed Paşa tarafından vakfedilen para ile ilgili bir fikhî mesele tartışılır. Nukud (para) vakfının sahih-geçerli olup olmayacağı ve bu nukud vakfından rücu’nun mümkün olup olamayacağı meselesi ele alınır. Kaçanikli Mehmed Paşa vakfettiği 10.000 altını vakfın mütevellisi Ahmet Çavuş’a teslim eder. Daha sonra İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin fetvasına göre vakf-ı nukudun batıl olduğunu gerekçe göstererek kasd-ı rücu’ ile nukud vakfından vazgeçtiğini ifade ederek bu meblağ mütevelliden geri almak ister. Mütevellî Ahmet Çavuş ise itiraz ederek İmam-ı Râbi İmam Züfer katında vakf-ı nukudun sahih olduğunu ve meblağın kendisine teslim edildikten sonra vakıftan rücu’nun (geri dönüşün) olamayacağını söyler. Bu durumda hakim “hükm-i sahih-i şer’î ile meblağ-ı menkûd ve ma’hudun sıhhat-ı vakfiyyetine” ifadelerini kullanarak vakf-ı nukudun (para vakfının) sahih olduğuna ve rücu’nun mümkün olamayacağına hükmeder ve hükümünü de vakfiyeye kaydeder.²⁴

1.14.Mehmed Ali Bey bin Hasan Vakfı’na ait vakfiyede görülen rücu’ davası ve fikhî meseleler

Üsküp’te ashab-ı hayrattan Mehmed Ali Bey bin Hasan Bey, Hacı Kasım Mahallesi’nde bulunan ve babası tarafından yaptırılan Hacı Hasan Medresesi için sahip olduğu bir bab kovacı dükkânını, Dervişan Mahallesi’ndeki evini ve Güreler köyündeki hanını vakfeder. Mehmed Ali Bey’in kurduğu vakfın hicri 15 Ramazan 1254 /miladi 2 Aralık 1838 tarihli bir vakfiyesi vardır. Bu vakfiyede fikhî bir mesele geçer. Mehmed Ali Bey vakfettiği evinin vakfından geri dönmek ister. Bunun için de evinin ariyyette (ödünç durumunda) olduğunu, İmamı Azam Ebu Hanife katında ise ariyyette olan vakıfta rücu’nun meşru olduğunu

²¹ VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137 “İmam Muhammed bin Hasane’ş-Şeybani hazretleri katında vâkıf menafî’i vakfı nefsine şartla vakf batıl olduğuna binaen vakf-ı mezkurdan rücu’ ve dükkân-ı mahdud-ı mezkuru ke’l-evvele mülkümüne istirdad ederim dices mütevellî-i muma ileyh cevaba tesaddi ile eğerci hal bast olunan minval üzere ol dahi câ-yi işkal değildir lakin arif-i semadani Ebu Yusuf eş-şehir bi’l-imamî’s-sani hazretleri katında vâkıf mücerred vakaftü demekle ve İmâm Muhammed Ahzretleri katında teslim-i ile’l-mütevellî olmağla vakf-ı mezbûr sahih ve lazım oldu deyu red ve teslimden imtina ederim deyu her biri mübtegasınca fasl u hasma taliban olduklarında tarafeynin edillesine nazar ve mubtil-ı hayr olmaktan hazer birle âlimen bi’l-hilâfî’l-cari beyne’l-eimmeti ve’l-eslaf vakf-ı mezkurun sıhhat ve luzumuna hüküm olmağın min ba’d vakf-ı mezbûr sahih ve lazım oldu hurrire fi’l-yevmi’s-sani min şehr-i Rebî’l-âhir li-sene işrine ve selase ve mietin ve elf.”

²² VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39. “vâkıfın-ı mûmaileyhim kelimalarını semt-i ahara sarıflar olub vakf-ı akar imam-ı Azam ve hümam-ı eham Ebu Hanife el-kufi hazretleri katında menzile-i ariyyette olmakla rücu meşru ve İmam Muhammed bin Hasan eş-Şeybani hazretleri katında vâkıf menafî-i vakfı nefsine şart ile vakıf batıl olduğuna binaen vakf-ı mezbûrdan rücu ve dükkân-ı mahdûd-ı mezkûru ke’l-evvel mülkümüne istirdad ederiz demeleriyle mütevellî mûmaileyh cevaba tasaddi edip eğerci hal bast olunan minval üzere olduğu ca-yi işkal değildir lakin arif-i samadani Ebu Yusuf eş-şehir bi’l-imam-ı sani hazretleri katında vâkıf mücerred vakaftü demekle ve İmam Muhammed bin Hasan eş-Şeybani hazretleri katında teslim ile’l-mütevellî olmakla vakf-ı mezbûr sahih ve lazım oldu. Deyu red ve teslim imtina ile huzurı şerde müterafian ve her biri mübtegasınca fasıl ve hasme taliben olduklarında daileri de tarafeynin edillesine nazar ve mübtil-ı hayr olmaktan hazerle alimen bi’l-hilâfî’l-cari beyne’l-eimmeti’l-eslaf vakf-ı mezbûrun sıhhat ve luzumuna hüküm eyledim. Min ba’d vakf-ı mezbûr sahih ve lazım oldu.”

²³ VGMA. Defter No: 633, sayfa 21, sıra 11

²⁴ VGMA. Defter No: 633, sayfa 21, sıra 11

ve İmamı Muhammed'e göre vâkıfın menafi'-i vakfı nefesine şart etmesi durumunda vakfın batıl olduğunu ifade ederek vakf-ı mezbûrdan rücu' etmek ve vakfettiği evini geri almak istediğini söyler.²⁵ Ancak vakfın mütevellisi buna karşı çıkarak İmam Ebu Yusuf'a göre vâkıf mücerred olarak "vakaftü" (Ben vakfettim) demekle ve İmâm Muhammed bin Hasan Eş-Şeybanî Hazretleri katında mevkufu müteveliye teslim etmekle vakfın sahih ve lazım olduğunu söyler ve mezkûr evin vâkıfa geri verilemeyeceğini belirtir. Kadı her iki tarafı dinledikten ve delillerine baktıktan sonra hayrı iptal eden bir kişi olmaktan sakındığını ve amel-i kadime uygun hareket edeceğini ifade ederek vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmederek vakıfta rücu' olamayacağına karar verir. Karını da vakfiyeye yazar.²⁶

1.15. Mehmed Faik Paşa Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Mehmed Faik Paşa, Üsküb'ün Hamidiyye Mahallesi'nde müceddeden bir câmi-i şerif yaptırır. Bu cami için dört bâb dükkânını vakfeder ve mevkufunu vakfın mütevellisine teslim eder. Mehmed Faik Paşa'nın kurduğu bu vakfın hicri 11 Şevval 1301/miladi 4 Ağustos 1884 tarihli vakfiyesi mevcuttur. Vakfiyesini kaydettirdiği meclis-i şer'ide Mehmed Faik Paşa ile vakfın mütevellisi arasında bir davalama söz konusu olur. Mehmed Faik Paşa "vakf-ı akar İmâm-ı A'zam hüمام-ı eham sirâcü'l-milleti ve'd-dîn Ebu Hanifeti'l-Kûfi Hazretleri indinde sahih ise de lâkin menzil-i âriyette olub sıhhat luzûmu müstelzim olmamağla benim için şer'an bâb-ı rücu' meftuhtur deyu dekâkin ve menzil-i mahdud-ı mezkurları ke'l-evvel mülkûme istirdâd ederim" der. Yani vakfının Ebu Hanife katında her ne kadar sahih olsa da lazım olmadığını ve bu yüzden vakfında rücu' hakkının olduğunu ifade ederek vakfettiği ev ve dükkânları geri ister. Vakfın mütevellisi ise İmam-ı Yusuf'a göre vâkıfın mücerred olarak "Ben vakfettim" demesiyle ve İmamı Muhammed katında mevkufunu müteveliye teslim etmesiyle vakfın sahih ve lazım olduğunu ve öteden beri bu konuda İmamı Yusuf ve İmamı Muhammed'in fetvasına göre amel edildiğini söyleyerek vakıfta geri dönüşün olmayacağını beyan eder. Kadı her iki tarafı dinledikten sonra "mubtil-i hayr olmakdan hazer" ettiği ve İmameyn'in görüşünü tercih ettiği için vakfın mütevellisini haklı bulur ve vakıfta rücu' olamayacağına hükmeder. Bu hükmünü de vakfiyeye kaydeder.²⁷

1.16. Memiş bin Osman Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Memiş bin Osman, Üsküb'ün Arnavut köyünde ahalinin yaptırdığı cami için 2000 kuruş vakfeder ve bu meblağı müteveliye teslim eder. Memiş bin Osman'ın yapmış olduğu para vakfının hicri 9 Cemaziye'l-

²⁵ VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56. Vakfiyede geçen fikhî mesele şu şekilde anlatılır. "vâkıf-ı muma ileyh kelimanı semt-i âhara sârif olub vakf-ı akar İmâm-ı A'zam ve hüمام-ı eham Ebu Hanife el-Kûfi hazretleri katında menzile-i âriyette olmağla rücu'-i meşru' ve İmâm Muhammed ibn-i Hasane's-Şeybanî hazretleri katında vâkıf menafi'-i vakfı nefesine şart ile vakf batıl olduğuna binaen vakf-ı mezbûrdan rücu' ve menzil-i mezkûru ke'l-evvel mülkûme istirdad ederim deyicek müteveli-i muma ileyh cevaba tasaddi idüb eğerci hal bast olunan minvâl üzere olduğu câ'yi işkal değildir lakin ârif-i Semadani Ebu Yusuf eş-şehir bi'l-İmâmi's-Sâni hazretleri katında vâkıf mücerred vakaftü demekle ve İmâm Muhammed bin Hasanî's-Şeybanî hazretleri katında teslim-i ile'l-müteveli olmağla vakf-ı mezkûr sahih ve lazım oldu deyu red ve teslimden imtina' ile hâkim-i muvakkî-i sadr-i kitâb tûba lehu ve hüsn-i mâ'âb efendi hazretleri huzurunda müterâfî'ân ve her biri mübteğâsınca fasl u hasma taliban olduklarında hâkim-i muma ileyh esbeğâ'llâhu ni'amehu aleyh hazretleri dahi tarafeynin edillesine nazar ve mubtil-i hayr olmakdan hazer edüb âlimen bi'l-hilâfeti'l-cari beyne'l-eimmeti'l-eslaf vakf-ı mezbûrun sıhhat ve lüzûmuna hükme etmeğın min badi vakf-ı mezbûr sahih ve lazım oldu. "Femen beddelehu ba'de mâ semî'ahû fe-innema ismuhu ale'llezine yübeddîlûnehu inne'llâhe semî'un alim." Ve ecrul-vâkıfı ale'l-Hayyi'l-Cevâdi'l-Kerim. Cera zâlike ve hurrirre fi'l-yevmi's-sâlis ve'l-işrin min Şabanî'l-Mu'azzam li-sene ihda ve semânin ve mietyen ve elf. (23 Şaban 1282)"

²⁶ VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56

²⁷ VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144. Mehmed Faik Paşa'nın vakfiyesinde müteveli ile olan münakaşası ve mevkufundan rücu etmek istemesiyle meydana gelen fikhî münazarası şöyle anlatılır. "dekâkin ve menzil-i mahdud-ı mezkûru fâriğan anî's-şevâğil müteveli-i muma ileyhe teslim ol dahi vakfiyyet üzere tesellüm ve sâir müteveliyan-ı evkâf gibi bürhетен mine'z-zaman tasarruf eyledi dedikde ğıbbe't-tasdikî's-şer'î emr-i vakf tamam ve hal-i teslim-i encâm buldukdan sonra vâkıf-ı müşârun ileyh hazretleri kelâm-ı müniflerini semt-i âhere sârif ve müteveli-i muma ileyh ile husümet ve niza'a cazim olub vakf-ı akar İmâm-ı A'zam hüمام-ı eham sirâcü'l-milleti ve'd-dîn Ebu Hanifeti'l-Kûfi hazretleri indinde sahih ise de lâkin menzil-i âriyette olub sıhhat luzûmu müstelzim olmamağla benim için şer'an bâb-ı rücu' meftuhtur deyu dekâkin ve menzil-i mahdud-ı mezkurları ke'l-evvel mülkûme istirdâd ederim diyecek müteveli-i muma ileyh cevab-ı ba-sevaba tasaddi edüb gerçi inde'l-İmâm-ı A'zam bâlada serd ve beyân olunan minval üzere olduğunu câ-yi işkal değildir. Lakin ârif-i Samedani Ebu Yusuf eş-şehir bi'l-İmâmi's-Sâni hazretleri indinde vâkıf mücerred vakaftü demekle ve İmâm-ı Rabbâni Muhammed bin Hasanî's-Şeybanî hazretleri katında teslim ile'l-müteveli ve te'bid zikri ile vakf-ı akar sahih ve lâzım ve'l-yevm amel ve fetva dahi İmameyn-i Hümameyn müşârun ileyhimânun re'y-i derin ve isabet karini üzere olduğu kütüb-i fikhyye-i muteberânında mestur ve musarrahtır deyu red ve teslimden imtina' ve ol vecihle hâkim-i muvakkî-i sadr-i kitâb tûba lehu ve hüsn-i meâb efendi hazretleri huzurunda müterâfî'ân ve her biri mübteğâsınca fasl u hasma tâlibân olduklarında hâkim-i mûmâ-ileyh esbeğâ'llâhu ni'amehu aleyh hazretleri dahi tarafeynin edillesine nazar ve mubtil-i hayr olmakdan hazer edüb cânib-i vakfı bi't-tercih âlimen bi'l-hilâfî'l-cari beyne'l-eimmeti'l-eslafî İmameyn-i Hümameyn re'y-i münirleri üzerine vakf-ı mezkûrun evvelen sıhhatine ve sâniyen lüzûmuna hükme-i sahih-i şer'î ve kazâ-i sarih-i mer'î edüb ol vechile vakf-ı mezkûr sahih ve lazım olub fi mâ bâ'd nakzı muhal ve tatil ve tedbiri mümteniü'l-ihtimal oldu. Fe-men sa'a bâ'de zalike fi tedbirihi ve tağyirihî fe la'netullâhi aleyhî ve'n-nâsi ecma'în. Ve bi-kavlihi Te'âla, "Femen beddelehu ba'de ma semî'ahu fe-innema ismuhu ale'llezine yübeddîlûnehu inne'llâhe semî'un alim." Ve ecrul-vâkıfı ale'l-Hayyi'l-Cevâdi'l-Kerim. Cera zâlike ve tahriren fi'l-yevmi'l-hâdi aşer min Şevvâli'l-Mükerrerem li-sene ihda ve selâse mie ve elf. (11 Şevval 1301)"

ahir 1311/miladi 18 Aralık 1893 tarihli bir vakfiyesi vardır. Bu vakfiyede Memiş bin Osman, vakf-ı nukudun batıl olduğunu ifade ederek bu 2000 kuruşun kendine tekrar iade edilmesini talep eder. Vakfın mütevellisi İskender Bey ise vakf-ı nukudun eimme-i din nazarında sahih ve lazım olduğunu ifade ederek kendisine teslim edilen parayı vâkifa geri vermek istemez. Bu münazara üzerine kadı, vakf-ı nukud hakkında ulema arasında ihtilafın olduğunu ancak kendi dönemindeki kavli muhtara (tercih edilen görüşe) bağlı kalarak vakf-ı nukudun sahih ve lazım olduğu yönünde karar verir ve vakıfta rücu'un olamayacağına hükmeder. Bu hükmünü de vakfiyeye kaydeder.²⁸

1.17. Nureddin bin Osman Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'ün Barova köyü ahalisinden Nureddin bin Osman bin Yusuf elindeki 13 Osmanlı altınını vakfederek bir vakıf kurar ve vakfiyesini hicri 22 Şevvâl 1329 /miladi 16 Ekim 1911 tarihinde kaydettirir. Ancak Nureddin bin Osman, Hanefi ulemasından üç imama göre para vakfının batıl olduğu görüşünü delil getirerek vakfından rücu' etmek ister. Vakfın mütevellisi ise Nureddin'in parayı kendisine teslim ettiğinden dolayı üç imama göre bu vakfın sahih olduğunu ve İmam Züfer'e göre para vakfının sahih olduğunu ifade ederek parayı Nureddin'e vermektan imtina eder. Nureddin bu sefer İmam Ebu Hanife'nin "sıhhat, müstelzim-i lüzum değildir" (yani her ne kadar vakıf sahih olsa da vakıf lazım-geçerli olmak zorunda değildir) görüşünü esas alarak vakıftan rücu' etme hakkının olduğunu söyler. Müteveli ise "Ebu Yusuf'a ve İmam Muhammed'e göre sıhhat lüzümden gayr-ı mufarıktır" (yani vakıf sahih olduğu anda lazım ve geçerli olur. Vakfın sıhhati lüzumundan ayrı değildir.) diyerek vakıftan rücu' edemeyeceğini söyler. Nureddin ile vakfın mütevellisini dinleyen kadı "müteveli-i merkumûn takrîr-i meşrûhu vâkı'a mutâbık ve nefsu'l-emre muvafıktır" diyerek mütevellinin lehinde karar verir ve vakfın sahih ve lazım olduğuna hükmeder. Bu hükmünü de vakfiyenin son bölümüne ekler.²⁹

1.18. Osman bin Latif Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'ün İstemiş köyünden Osman bin Latif, köy ahalisi tarafından yapılan cami için 2000 kuruş vakfeder ve vakfiyesini hicri 8 Cemaziye'l-âhir 1327/miladi 27 Haziran 1909 tarihinde tescil ettirir. Ancak Osman bin Latif meclis-i şer'ide "eimme-i selase nezdinde nukud vakfı batıldır" diyerek vakfından rücu' etmek ister. Vakfın mütevellisi ise "nukud vakfı İmam Züfer'e göre sahihtir. İmam Abdullah El-Ensari'nin rivayeti üzere nukud vakfı ve zımında olan şartları sahihtir." diyerek kendisine teslim edilen vakıf parasını Osman bin Latif'e teslim etmekten imtina eder. Hâkim de vakfın mütevellisini haklı bularak vakfın sahih olduğuna karar verir. Osman bin Latif bu sefer "Tamam. İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre vakfın sıhhati hâkimin hükmüyle sahih oldu. Lakin Ebu Hanife'ye göre sıhhat müstelzim-i lüzum değildir. (yani her ne kadar vakıf sahih olsa da lazım-geçerli olmak zorunda değildir.) Vakfım sahih olsa da henüz geçerli olmadığı için ben vakfımdan rücu' ettim" diyerek davasında ısrar eder. Vakfın mütevellisi ise "sıhhat lüzumu müstelzim değildir ancak İmameyn'e göre sıhhat lüzumdan gayr-ı mufarıktır. (yani vakıf sahih olduğu anda aynı zamanda lazım ve geçerli de olmuş olur. Sıhhat lüzumdan ayrılamaz) diyerek vakfın

²⁸ VGMA. Defter No: 989, sayf 164, sıra 122. Memiş bin Osman'ın vakfiyesinde nukud vakıfla ilgili fikhî mesele şu şekilde anlatılır. "meblağ-ı mezkur iki bin guruşu fariğani anı'ş-şevağil müteveli-i mezbûr İskender teslim ol dahi vakfiyyet üzere kabz ve tesellüm ve tasarruf eylediğinden sonra vâkıf-ı muma ileyh Memiş butlanı vakf-ı nukuda ve zımında olan kuyuda ba'dehu kavli adem-i lüzuma teşebbüs edüb müteveli-i merkum İskender sıhhat ve luzuma zahib olan eimme-i din kavilleri ile mukabele ederek her biri ibtîğasınca fasl u hasma ve a'zay-ı hüküm taleb oldular fakiru dahi beyne'l-eimmeti'l-eşraf cari olan ihtilafı matla'ı ve vakf bulunduğundan fi zamanına beyen'l-ulem'ai'l-izam cari olan kavli muhtar üzere vakf-ı mezkur evvele sıhhatına ve saniyyen lüzumuna hüküm ve kaza-i mer'î etmiş idim vakf-ı mezkur sahih ve lazım olub nakz ve tahvili mecal ve tebdil ve tagyiri mümteniü'l-ihimal oldu hurrire fi'l-yevmi't-tasi' aşer min Cemaziye'l-âhir li-sene ihda aşer ve selase mietin ve elf."

²⁹ VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57. "vâkıf-ı mezbûr Nureddin vakf-ı nukud ve zımında olan şurût ve kuyûd eimme-i selase indlerinde bâtil olmağla vakf-ı mezbûrdan rücu' eyledim müteveli-i merkum meblağ-ı mezkur on üç aded lirâ-yı Osmani'yi bana red ve teslim eylesün deyu da'va ve müteveli-i mezbûr dahi cevâbında fi'l-hakika lede'l-eimmeti's-selase vakf-ı nukud minvâl-i meşrûh üzeredir. Lâkin cennet-makarr İmâm-ı Züfer hazretlerinin rivayeti üzere vakf-ı nukud ve zımında olan şurût ve kuyûdun sıhhati mukarrardır deyu teslimden imtina' edüb huzûr-i şer' de müterafi'ân ve her biri fasl u hasma tâlibân olduklarında idâme-i hayrı evlâ ve ibkâ-i vakfı ahrâ görülerek âlimen bi'l-hilâfi'l-câri beyne'l-eimmeti'l-eslâfi vakf-ı merkumün İmâm Züfer re'y-i müniri üzere sıhhatine hüküm-i şer'î lâhuk olduktan sonra vâkıf-ı mezbûr tekrar niza'a şuru' ve bast-ı mukaddemata rücu' edüb egerçi nukud-i mezkûrenin sıhhat-i vakfiyyeti hüküm-i hâkim ile sahih oldu. Lâkin İmâm-ı A'zâm ve pişivâ-yı eham Ebû Hanife hazretleri indinde sıhhat müstelzim-i lüzum olmamağla vakıfdan rücu'a miknet ve fesh u ibtâle kudret olmağın vakf-ı mezbûrdan bu vecihle rücu' etdim deyu tekrar da'vâ-yı istirdâd edecek müteveli-i mezbûr dahi cevâba tesaddi edüb egerçi imâm müşârün ileyh rahmetü'llâhi Te'âla aleyh kavli şerifi üzere sıhhat lüzümü müstelzim değildir. Lâkin imameyn-i humameyn Yusuf bin İbrahim el-İmâmî's-Sani ve İmâmî's-Sâlis Muhammed bin Hasani'ş-Şeybanî mezheb-i şeriflerinde sıhhat lüzümden gayr-ı mufarıktır deyu tekrar murâfa'a ve merreten ba'de uhra müdâfa'a edüb kazâ-yı sâbıkı ihkâm ricâsiyle lüzüm-i vakfa dahi kaza iltimâs edecek müteveli-i merkumün takrîr-i meşrûhu vâkı'a mutâbık ve nefsu'l-emre muvafık olmağın mucibiyle vakf-ı mezbûrun lüzûme dahi kibel-i şer'den hüküm olunmağın vakf-ı mezbûr sahih ve lâzım olub nakz ve tahvili muhal ve tebdil ve tagyiri mümteni'ul-ihimal oldu."

sahih olduğunu savunur. Hâkim ise vakfın mütevellisini haklı bularak vakfın sıhhatine ve lüzumuna karar vererek vakıfta rücu'yu reddeder. Kararını vakfiyeye kaydeder.³⁰

1.19. Ramiz Bey bin Hasan Bey Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'ün Hüdaverdi Mahallesi'nde oturan Râmiz Bey bin Hasan Bey bin Ali Bey, Üsküp'te Meddah Baba Camii avlusu ve arsası içinde bir bab dükkân yaptırır ve bunu cami adına vakfeder. Hicri 13 Safer 1317/miladi 23 Haziran 1899 tarihli bu vakfiyesinde Ramiz Bey meclis-i şer'ide "Ben vakfettiğimi söyledim ama vakfı değil başka bir şeyi kastettim" diyerek vakfından rücu' etmek istediğini söyler. Vakfın mütevellisi ise "vâkıf dükkânı bana teslim etti, bu dükkâna bir müddet tasarruf eyledim" der. Ramiz Bey " Ben vakfettim sözyle başka bir şey kastettim. Aslında vakfetmemiştim. Müteveliye teslim ettiğim dükkân vakfı değil ariyet-ödünç konumundadır. Ebu Hanife'ye göre ariyette olan gayrimenkulün vakfında rücu' mümkündür. Ayrıca İmam Muhammed "vâkıf, vakfın menfaatini kendisine şart koşarsa vakfı batıl olur" demektedir. Benim vakfım da batıl hükmündedir. Bu yüzden vakfımdan rücu ediyorum" diyerek dükkânın kendisine teslim edilmesini ister. Vakfın mütevellisi "İmam Ebu Yusuf "vakaftü" (vakfettim) sözyle vakfı sahih görmüştür. İmam Muhammed ise "mevkuf müteveliye teslim edildikten sonra vakıf sahih ve lâzım olur" demiştir. Bu yüzden dükkânı iade edemem." diyerek kendisini savunur. Hâkim her iki tarafı dinledikten sonra cari olan hükme göre amel ederek vakfın sıhhatine ve lüzumuna hükmeder. Hükümünü vakfiyeye kaydeder.³¹

1.20.Şafizade Seyyid Sadi Efendi Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Şafizade Seyyid Sadi Efendi, Üsküp'te Murat Paşa Camii, İbni Muhtesib Camii ve Murana Köyü Camii için sahip olduğu 3 dükkânını ve 2 bab odasını vakfederek bir vakıf kurar ve vakfiyesini hicri Rebiü'l-evvel 1131/miladi Ocak 1719 yılında tescil ettirir. Şafizade Üsküp'te vakfiyesini tescil ettireceği meclis-i şer'ie gelerek "Ben vakıf sözyle başka şey kastetmişim. Vakfın menfaatini de kendime şart koşmuşum. İmam Muhammed'e göre vâkıf mevkufun menfaatini kendisine şart koşarsa vakfında rücu' edebilir. İmam Muhammed'in bu fetvasına göre ben de vakfımdan rücu' etmek ve dükkânlarıma tekrar sahip olmak istiyorum" der. Vakfın mütevellisi ise "İmâm-ı sâni Ebu Yusuf Hazretleri'ne göre vakfın menfaati vâkıfa meşruta olsa bile vakıf sahihtir fetvasını vermiştir." diyerek kendisine teslim edilen vakıf dükkânlarını Şafizade'ye vermekten imtina eder. Hâkim mütevellinin lehinde hüküm verir. Şafizade tekrar "hâkimin hükmüyle vakıf sahih olmuştur. Tamam, ama Ebu Hanife'ye göre vakfın sahih olması vakfın lüzumunu (geçerli olmasını) gerektirmez" diyerek kendini savunur. Vakfın mütevellisi "İmam Ebu Hanife'ye göre vakfın sahih olması lüzumunu gerektirmez. Doğru. Ama İmam Yusuf'a göre "vakaftü" (Ben vakfettim) dedikten sonra vakıf sahih olur. İmam Muhammed'e göre vakıf müteveliye teslim edildikten sonra vakıf lazımlı olur." der. Sonuçta hâkim vakfın sahih ve lazımlı olduğuna karar vererek vakıfta rücu'nun olamayacağına hükmeder. Bu hükümünü vakfiyenin sonuna kaydeder.³²

³⁰ VGMA. Defter No: 991, sayfa 33, sıra 37. "vâkıf-ı mezbur cevâba tesaddi ile vakf-ı nukud ve ana müteferri' olan şurut ve kuyud eimme-i selase rahmetu'llâhi aleyhim indlerinde batıl olmağla vakf-ı mezburdan rücu' ve meblağ-ı mezkur iki bin kuruşu bana red ve teslime mezbur Dahar'a tenbih olunması taleb ve da'va eylerim dedikde müteveli-i mezbur dahi cevabında egerçi hal bast olunan minval üzeredir lakin İmâm Züfer rahmetu'llâhi aleyh hazretlerinden imâm Abdullahi'l-Ensari rivayeti üzere vakf-ı nukud ve zımında olan şurut ve kuyudun sıhhati mukarrer olmağla teslimden imtina ederim deyu meclis-i şer'de müterâfî'ân ve her biri fasl u hasma taliban olduklarında âlimen bi'l-hilâfî'l-cari beyne'l-eimmeti'l-eslafi meblağ-ı mezkur iki bin kuruşun İmâm Züfer'in re'y-i müniri üzere hüküm olunduktan sonra vâkıf-ı mezbur tekrar cevaba tasaddi ile egerçi nukud-i mezkurenin sıhhat-ı vakfiyeti hükm-i hâkim ile sahih oldu. Lakin İmâm-ı A'zam rahmetu'llâh hazretleri indinde sıhhat müstelzim-i lüzüm olmamağla imâm-ı müşarun ileyh hazretlerinin kavli üzere bu vecihle vakf-ı mezburdan rücu' ettim deyu tekrar da'va-yı istirdad edicek müteveli-i mezbur dahi tekrar cevaba tasaddi ile fi'l-hakika egerçi imâm-ı müşarun ileyh rahmetu'llâhi Te'âla hazretlerinin kavli-i şerifi üzere sıhhat lüzümü müstelzim olmayub ancak imâmeyn hazeratı mezheb-i şeriflerinde sıhhat lüzümdan gayr-ı mufarık olmağla lüzüm-i vakfa dahi kaza iltimas edicek imâmeyn-i müşarun ileyhima hazaratının kavilleriyle vakf-ı mezburun lüzumuna hüküm olunmağın ma-vaka'a bi't-taleb ketb olundu."

³¹ VGMA. Defter No: 991, sayfa 58, sıra 75 "vâkıf-ı mûmâ ileyh kelâmını semt-i âhera sarif olub vakf-ı akar İmâm-ı A'zam ve hümam-ı eham Ebu Hanifeti'l-Kûfi hazretleri katında menzile-i âriyette olmağla rücu' meşrû' ve İmâm-ı Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî hazretleri katında vâkıf menafî-i vakfı nefsine şartla batıl olduğuna binaen vakf-ı mezburdan rücu' ve dükkân-ı mahdud-ı mezkuru ke'l-evvel mülküne istirdad iderim diyecek müteveli-i merkum cevaba tasaddi ile egerçi hâl bast olunan minval üzere olduğu câ-yı işkâl değildir lakin ârif-i Samedanî Ebu Yusuf eş-Şehir bi İmâmî's-Sâni hazretleri katında vâkıf mücerred vakaftu demekle ve İmâm-ı Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî hazretleri katında teslim ile'l-müteveli olmakla vakf-ı mezbur sahih ve lâzım olub öyle olacak teslimden imtina' ile her biri mübteğasınca âlimen bi'l-hilâfî'l-cârî beyne'l-eimmeti ve'l-eslâf vakf-ı mezbûrun sıhhat ve lüzümüne hüküm olmağın min ba'd vakf-ı mezbûr sahih ve lâzım oldu."

³² VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141 "vâkıf-ı muma ileyh inan-ı kelâmı semt-i ahare atf edüb cihet-i mubedereden ber-vech-i mevkufe arz üzerinde olan ebniyesinin cihet-i uhraya vakfiyyeti bazı meşayih-i sahiha ... gayr-i vakf menfeat-ı vakfı kendi nefsine şart etmekle İmâm Muhammed Bin Hasane eş-Şeybani hazretleri katında batıl olur andan binaen ebniye-i mezkurenin vakfiyetinden rücu edüb ke'l-evvel mülküne istirdad ederim dedikde müteveli-i merkum dahi cevaba ba-sevab tasaddi edüb fi'l-vaki arsa-i mevkufe üzerinde olan ebniyenin cihet-i uhraya vakfiyyet-i sıhhatına bazı meşayih katında sahiha değildir lakin bazı sıhhatına zahib olduğuna mukarrer olub ve imâm sani Ebu Yusuf Hazretleri katında menafî-i vakf vâkıfe meşruta olur ise dahi vakf-ı sahih ve'l-veym

1.21.Şeyh Mehmed Efendi bin İsmail Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Üsküp'te Rufai Tarikatı şeyhlerinden olan Şeyh Mehmed Efendi, Hatuncuklar Mahallesi'nde bir tekke bina ederek bir vakıf kurar. Vakfın hicri 13 Cemâziye'l-Ahîr 1233/miladi 20 Nisan 1818 tarihli vakfiyesi mevcuttur. Şeyh Mehmed Efendi vakfiyesini tescil ettireceği meclis-i şerî'ye gelerek vakfının sahih lakin lâzım (geçerli) olmadığını Ebu Hanife'ye göre bu yüzden vakfından rücu' edebileceğini ifade eder. Vakfın mütevellisi ise "İmam Ebu Yusuf'a göre "vakaftü" (vakfettim) dedikten sonra vakıf sahih olur. İmam Muhammed'e göre mevkuf mütevelliyeye teslim edildikten sonra vakıf lâzım (geçerli) olur." diyerek vakıf binasını teslim etmekten imtina eder. Hâkim ise fukahaya ihtilaf etmemek, hayra engel olmamak gayesiyle vakfın sahih ve lâzım olduğuna karar vererek vakıfta rücu' olamayacağına karar verir. Bu kararını vakfiyenin sonuna kaydeder.³³

1.22.Yahya Paşa Vakfına ait Vakfı'na ait vakfiyede görülen rücu' davası ve fikhî meseleler

Sultan Bayezid döneminde vezir olan ve Üsküp'ün en önemli vakıf kurucularından biri olan Gazi Yahya Paşa bin Abdulhay, Üsküp'te cami, imaret, hamam, muallimhane, tabhane, imarethane gibi birçok vakıf eserini inşa ettirir ve bu eserlerde hizmetlerin devam etmesi için Üsküp, Sofya, Filibe, Niğbolu, İstanbul vb. yerlerde 20 civarında değirmeni, 70'den fazla evi, 400'den fazla dükkânı, pek çok sayıda bağ, bahçe, arsa ve çeşmeyi vakfeder. Vakfının hicri Receb 912 /miladi Kasım 1506 tarihli vakfiyesi vardır.³⁴ Yahya Paşa vakfından rücu' etmek konusuyla ilgili davada Usul Çelebi bin Yusuf'u kendisine vekil tayin eder. Usul Çelebi, vakfın kâtibi Derviş Çelebi bin Murad ve Mevlana Ali bin Halil'in şahadetleriyle vekil tayin edildiğini ispatladıktan sonra vakfın sahih olduğunu ancak henüz lazım olmadığını söyleyerek vâkıf Yahya Paşa'nın vakfından rücu' etmek istediğini açıklar. Vakfın mütevellisi ise şahitlerle mütevelliyeye olduğunu ispatladıktan sonra "İmam Ebu Yusuf'a göre "vakaftü" (vakfettim) dedikten sonra vakıf sahih olur bu yüzden vakıftan rücu' olmaz, tağyir (vakıfta değişiklik) yapılmaz" diyerek cevap verir. Hâkim de Ebu Yusuf'un fetvasına göre amel ederek vakfın sahih ve lâzım olduğuna karar verir. Hâkim kararını verdikten sonra hiç kimsenin vakıfta, tebdil, tağyir ve iptal yetkisine sahip olamayacağını, vakfı iptal ve tağyir edenlerin Cenab-ı Hak katında itab-ı azime ve elim azabına düçar olacağını, bu kimselerin dünyada zalimlerden sayılacağını, buna mukabil vakfın ibkası ve ihyası için çalışanların, dünyada muhsinlerden sayılacağını ve ahirette ecir ve mükâfata nail olacağını ifade eder. Ardından hiçbir Müslümanın vakfın harabına ve yok olmasına sebep olamayacağını ve hilaf-ı şer'ide tasarrufta bulanamayacağını beyan eder. Hâkim, vakfı yok ve iptal etmeye çalışanların karşısında olduğunu ve buna asla müsaade etmeyeceğini açıkça söyler. Bu karar ve düşüncelerini de vakfiyede tek tek ifade eder.³⁵

müşarun ileyhın mütevellî tercih olmuşdur deyu red ve teslimden imtina ve hâkim-i muvakkî'i sadr-ı kitâb tuba lehu ve hüsn ü meab huzurunda husus ve niza' eylediklerinde hâkim-i muma ileyh dahi sıhhat-ı vakfı tercih ve ihtiyar ve taraf-ı vakfı takdim ve isar olub tecviz eden bazı meşayih-i kiram mülk latifeleri üzere arsa-i mevkufe mezbûr üzerinde olub zikri murur eden ebniyenin mea şurûtuha el-mezkur vakfının sıhhatına hüküm ettikten vâkıf-ı muma ileyh bu vecihle merammâtihi vasil olmağla tekrar taraf-ı ahire imele-i ... edüb ... ebniye-i mezkurenin li-hukuk-i hüküm ile cihet-i uhyara vakfiyyeti sahiha oldu ve imâm Azam re'y-i şeriflerinin sıhhati lüzümü müstelzim olmağla mevkufe-i mezbure dahi haber ile mütevellî-i mezbûr dahi vâkıf-ı muma ileyhın cevap ibtida edüb imâm Azam müşarun ileyh katında sıhhatı lüzümü müstelzim ol dahi mukarrar lakin İmâm Yusuf hazretleri mezheb-i şeriflerinde vâkıf mücerred vakaftü demekle ve imâm Muhammed katında teslim-i ile'l-mütevellî ve diğer tabir etmekle vakf lazım olmağla İmâm-ı müşarun ileyhima mezheb-i hatirleri üzere ebniyye-i mezkurenin vakfiyyetinin luzumuna dahi hüküm taleb edecek hâkim-i muma ileyh dame hayrat cariyyen beyne yedeysi dahi teşyid-i mebani vakf ve hayr-i ula görmekle alâ kavliha vakf-ı mezkurenin luzumuna dahi hüküm etmeğın min ba'd vakf-ı mezbûr bi'l-hükmi'l-mezkur sahih ve lazım oldu "fe-men beddelehu ba'de mâ semî'ahu fe-innemâ ismuhü allellezine yübeddilühü innallâhe semîun alim" ve ecrü'l-vâkıfı ale'l-hayyi'l-Cevâdi'l-Kerim cerâ zâlike ve hurrîre fî evasıt-ı şehri Rebî'l-evvel li-sene ihda ve selâse ve mietin ve elf."

³³ VGMA. Defter No: 631, sayfa 25, sıra 10. "vâkıf-ı muma ileyh li eclit-tescil mütevellî-i mensub muvâcehesinde takrir-i da'va edüb vakf-ı akar İmâm-ı A'zam radiyallahu anh indinde sahih lakin gayr-ı lâzım olmağın alâ kavli'l-İmâmî'l-A'zam vakfdan rücu eyleyüb mülküne redd olunmak matlubumdur dedikde mütevellî-i muma ileyh mukâbele ve fi'l-hakika kavli İmâm-ı A'zam öyledir lakin İmâm Ebi Yusuf rahmetullah indinde vâkıf mücerred vakaftü demekle ve İmâm Muhammed rahmetullah indlerinde teslim-i mütevellî olmağla vakfa lüzüm arız olub rücuu gayr-ı meşrudur dedikde hakim-i muvakkî-i sadr-ı kitâb tuba lehu ve hüsnü meab müterâfian olduklarında hâkim-i muma ileyh mubtil-i hayr olmaktan hazer ve tefekkür ve ihtilâf-ı fukahayı tasavvur birle vakf-ı mezburun ve sıhhatde olan şurut ve kuyûdun sıhhat ve lüzümüne alâ kavli men yerahu hüküm ve kaza ve tenfiz ve imza etmekle vakf-ı sahih müebbed olub ta'yin ve tebdil ve sarf ve tahviline mecal adimu'l-ihhtimal oldu."

³⁴ VGMA Defter no: 629, sahife 423, sıra 333. Gökbilgin (1952); 456

³⁵ VGMA Defter no: 629, sahife 423, sıra 333. "Tevliyyeti mevlana Musa bini Aliye verüp ol dahi tevliyyet-i mezbureyi kabul ettikten sonra evkaf-ı mezburenin vakfiyyetini tescil etmeğ meclis-i şer'î şerif-i nebeviyyeye hazır olup hakimül-vakit huzurunda evkaf-ı mezburenin vakfiyyetinden rücu ve davayı temlikine vekil olan Usul çelebi bini Yusuf bini Kazan vâkıf-ı müşarunileyh katibi Derviş çelibi bini Murad ve mevlana Ali bini Halil elhatib şahadetlerle vekaletin isbat ettikten sonra evkaf-ı mezburenin vakfiyyetinden rücu' edüp imam-ı Azam radiyallahü anh mezhebince lazım değil deyu mülküyyet üzere tasarruf olunmasın taleb etti mütevellî-i mezbur dahi tevliyyet-i mezburesini ve evkaf-ı mezkurenin vakfiyyetinin mezkûran Derviş çelebi ve mevlana hatib Ali ve katip Mehmet bini Ahmedil-efşani ve mevlana Mustafa bini Mehmed el-larendi şahadetleriyle isbat ettikten sonra imamı ebi Yusuf kavli üzere mücerred vakfettim demekle vâkıf lazım olup rücu' sahih olmaz ve tağyiri dahi kaabil olmaz deyicek hakim-i müşarunileyh dahi imamı ebu

2. Üsküp Vakfiyelerinde Görülen Dava Konuları ve Sunulan Fıkhî Delillerin Tahlili

Üsküp vakfiyelerinde görülen davaların tek bir konusu vardır. O da vakıftan rücu'dur. Yani vakıf kurucusunun vakfından dönmek istemesidir. Üsküp vakfiyelerinin hepsinde bu davalara rastlanmaz. Üsküp vakfiyeleri arasında rücu' davasının görüldüğü 22 vakfiye tespit ettik. Vakıf kurucuları, vakfiyenin yazıldığı meclis-i şer'îye gelerek veya vekilini göndererek vakfından vazgeçmek istediğini beyan etmişler ve vakfın mütevellisi ile bu konuda davalanmışlardır. Bu dava çoğu zaman kadının (hâkimin) huzurunda birkaç yerde ise vakfiye kâtibinin huzurunda gerçekleşmiştir. Gerek vakıf kurucuları, gerek mütevelliler gerekse hâkimler (kadılar) vakıfta rücu' olup olamayacağı ile ilgili birçok görüş, fikir ve fıkhî deliller ortaya koymuşlardır. Ama hepsi de sadece Hanefî fıkıh âlimlerinin görüşlerine yer vermiştir. Bunlar ise İmam-ı Azam Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed Hasan Eş-Şeybani ve İmam Züfer'in görüşleridir. Bu âlimlerin fetvalarını kendi düşünceleri doğrultusunda delil getirmeye çalışmışlardır. Önce vakıf kurucusun görüşleri dinlenmiş, ardından vakfın mütevellisinin görüşleri dinlenmiş sonunda ise hâkim tarafından gerekçeli karar açıklanmıştır. Tüm bu görüşler, deliller ve sonuç kararı vakfiyenin sonunda özet olarak kaydedilmiştir. Şimdi tarafların görüşlerini, delillerini ve hâkimin kararını ele alalım.

2.1. Vakıf kurucularının savundukları görüşler ve sundukları deliller

Vakıf kurucularının vakıftan rücu' etmek amacıyla ortaya koydukları delilleri;

- *Vakıfla ilgili kelamın semt-i ahara sarf edilmesi:*

Vakfından geri dönmek isteyen vakıf kurucusu "Benim ağzımdan vakfettim sözü çıktı ama ben bunu vakfetmek amacıyla değil başka bir amaçla kullandım" diyerek vakfının sahih olmadığını ispatlamaya çalışır ve bu konuda İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin "vakıfla ilgili kelam semt-i ahare sarf edilmesi durumunda vakfın vakfından rücu'u meşrudur" fetvasını kendilerine dayanak kabul eder.³⁶

- *"Vakfın sıhhati lüzumunu müstelzim değildir" görüşü:*

Vakfın tam gerçekleşebilmesi için vakfın hem sahih hem de lâzım olması gerekir. Bazı vakıf kurucuları, vakıflarının sahih olduğunu ama henüz lâzım (geçerli-yürürlüğü girmiş) olmadığını ifade ederek vakfının tam gerçekleşmediğini ve böylece vakfından rücu' edebileceğini, vakfını fesh ve iptal edebileceğini ifade etmişlerdir. Bu konuda İmâm-ı A'zam Ebu Hanife'nin fetvasını delil getirirler. Ebu Hanife'ye göre vakfın sıhhati lüzumu müstelzim değildir.³⁷ Bu söz "vakıf her ne kadar sahih olsa da vakfın sahih olması vakfın lüzumunu (geçerli olmasını) zorunlu kılmaz" anlamına gelmektedir.

- *Vakf-ı nukud ve zımındaki şurut ve kuyudun eimme-i selase indlerinde batıl olması:*

Vakf-ı nukud, para vakfı demektir. Para ise menkuldür. Menkul malın vakfı ise Hanefilerce sahih kabul edilmemiştir. Hanefî mezhebinin önde gelen üç imamı (İmam Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed) menkulün vakfını caiz görmezler. Hanefilere göre menkulün vakfının caiz olmayışının sebebi, ebediliğin vakfın şartlarından olmasıdır.³⁸ Para vakfeden vakıf kurucuları da bu âlimlerin görüşünü delil getirerek vakıflarının sahih olmadığını söyleyerek vakfettikleri paraları geri almak isterler.³⁹

- *Eşcarın vakfının caiz olmaması:*

Eşcar, ağaçlar demektir. Vakfedilen bir arazi üzerindeki ağaçların vakfı Hanefî âlimlerince caiz görülmemiştir. Çünkü ağaçlar menkuldür. Menkulün vakfı da caiz değildir.⁴⁰ İmam-ı Azam Ebu Hanife vakf-ı akarı sahih lakin gayr-ı lâzım görmüştür. Bir arazi ve üzerinde bulunan ağaçları vakfeden vakıf

Yusuf kavli üzere vekil-i mezbur yüzüne evkaf-ı mezbürenin sıhhatine ve lüzumuna alimen bil-ihtilaf hüküm etti hükmen sahihan şeriyyen ve kazaen sarihen meriyyen pes şimden sonra evkaf-ı mezkürenin sıhhati ve lüzumu ittifakı oldu. Hükamdan ve salatinden ve mütegalibinden fil-cümle hiçbir ehadden bunların vakfiyyetini bozmağa şer'an mecal kalmadı bir kimesne ki bu evkafın bozulmasına veya bir veçhile nakzı veya tebdilini ve tağyirine fil-cümle hilaf-ı şer'i tasarrufuna mübaşeret ede veyahut kasdeyleye allahü taala hazretinde itabı azime ve azab-ı elime müstehik olur ve dünyada zalimlerden ad olunur ve herkim ibkasına ve ihyasına sa'y eyleye dünyada muhsinlerden sayılıp ahirette ecir ve cemil sevabı cezile layık olub imdi devlet-i ebediyye ve saadet-i ser-mediyye ol azizindirki hiçbir müslümanın vakfının hedmine veya hilaf-ı şer'i tasarrufuna kasdetmeye ve ettirmeye edenleri kudreti yettikçe men' ede ve haklarından gele daima azimet-i bakasına ve sebatına ve mümkün oldukça şer'ile tamirine ve tevfirine ve tesmirine ola"

³⁶ VGMA. Defter No: 582/2, sayfa 503, sıra 376, VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39, VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56, VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 991, sayfa 58, sıra 75, VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47, VGMA. Defter No: 991, sayfa 59, sıra 76

³⁷ VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57, VGMA. Defter No: 991, sayfa 33, sıra 37, VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter no: 629, sahife 423, sıra 333, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184

³⁸ Zuhayli, 1994; c.12. s.252

³⁹ VGMA. Defter No: 989, sayfa 165, sıra 123, VGMA. Defter No: 989, sayfa 164, sıra 122, VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57, VGMA. Defter No: 991, sayfa 33, sıra 37

⁴⁰ Zuhayli, 1994; c.12. s.252

kurucuları, Hanefilerin bu fetvasına dayanarak vakıflarının lâzım (geçerli) olmadığını iddia ederek vakıflarından rücu' etmek isterler.⁴¹

- *Menzile-i âriyette olan vakıftan rücu'un meşru olması:*

Ariyet, ödünç demektir. Ödünç ise para veya bir malı, daha sonra aynısını geri almak üzere başkasına vermek anlamına gelir.⁴² Buradaki kasıt ise malın vakıf değil ödünç konumunda olması meselesidir. Vakfın kurucusu vakfettiği malı mütevelliyeye teslim ettiği zaman vakıf lâzım olur. Vakıfından rücu' etmeyi isteyen vakıf kurucusu, mütevelliyeye verdiği malı vakıf olarak değil de ödünç olarak verdiğini iddia eder ve Ebu Hanife'nin "Ariyette olan (ödünç durumunda olan) gayrimenkulün vakıfından dönmek caizdir" fetvasına dayanarak vakıftan rücu'un yollarını arar.⁴³

- *Vâkıfın menfaat-ı vakfı kendi nefesine şart etmesiyle vakfın batıl olması:*

Vakıf kurucusu eğer vakfettiği malın/gayrimenkulün menfaatinden kendisinin yararlanmasını şart koşarsa yaptığı vakıf batıl olur, geçersiz olur. İmam Muhammed'e göre vâkıf menafi-i vakfı nefesine şart kılırsa vakıf batıl olur. Vakıf kurucuları İmamı Muhammed'in verdiği bu fetvaya dayanarak vakıflarından rücu' edebileceklerini düşünmüşlerdir.⁴⁴

- *Arsa-i mevkufa üzerinde olan ebniyyenin cihet-i uhraya vakfının bazı ulemaca sahih olmaması:*

Vakıf arazisi üzerinde bulunan bina vakıf amacıyla değil de başka bir amaçla sarf edilmişse bu durumda bu binanın vakfı sahih olmaz. Bazı vâkıflar da vakfettikleri arazi üzerindeki evleri ve binaları bu görüşü öne sürerek geri almak istemişlerdir.⁴⁵

2.2. Vakıf mütevellilerinin karşı görüşleri ve sundukları deliller

Vakıf mütevellilerinin, vakıftan rücu'un olamayacağına yönelik getirdikleri deliller şunlardır.

- *Mücerred "vakaftü" demekle vakfın sahih olması:*

"Vakaftü" sözü "Ben vakfettim" anlamına gelen Arapça bir ifadedir. Vakfın mütevellileri mahkemede İmam Ebu Yusuf'un "mücerred olarak -Vakaftü- (Ben vakfettim) demekle vakıf sahih olur" fetvasını sıkça kullanarak vakıf kurucularının vakıftan rücu'unu engellemeye çalışmışlardır.⁴⁶

- *Teslim ile'l-müteveli ile vakfın lazım olması:*

"Teslim ile'l- müteveli" terkihi, "mütevelliyeye teslim etmek" anlamına gelmektedir. Bundan kasıt ise vâkıfın vakfettiği malı/gayrimenkulü vakfın mütevellisine teslim etmesidir. İmam Muhammed "mevkuf mütevelliyeye teslim edildikten sonra vakıf artık lâzım (geçerli) olur" diye fetva vermiştir. Vakfın mütevellileri de mevkufun kendilerine teslim edildiğini, böylelikle vakfın artık lâzım olduğunu ifade ederek vakıftan rücu'un önüne geçmeyi amaçlamışlardır.⁴⁷

- *Sihhatin lüzumdan gayr-ı mufarik olması:*

Bu ibare vakıf sahih olduğu anda aynı zamanda lâzım da (geçerli de) olmuş olur anlamına gelmektedir. Vakıf kurucusu mahkemede "Benim vakfım sahih oldu ama lâzım olmadı" iddiasında bulununca vakfın mütevellisi de "sihhat lüzumdan ayrı değildir" görüşünü savunarak vakfın sihhatinin lüzumundan ayrılamayacağını ifade eder. İmameyn de bu görüştedir. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed sihhatin lüzumdan ayrı olamayacağı yönünde fetva vermiştir. Vakfın mütevellileri de İmameyn'in bu görüşünü meclis-i şer'ide delil getirirler.⁴⁸

- *Vakf-ı nukudun sihhatine ve lüzumuna zahib olan eimme-i din kavillerinin olması:*

⁴¹ VGMA. Defter No: 631, sayfa 25, sıra 10, VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302

⁴² Lütfi Şentürk - Seyfettin Yazıcı (2008). *İslam İlmihali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s.384

⁴³ VGMA. Defter No: 582/2, sayfa 503, sıra 376, VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39, VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56, VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 991, sayfa 58, sıra 75, VGMA. Defter No: 991, sayfa 59, sıra 76

⁴⁴ VGMA. Defter No: 582/2, sayfa 503, sıra 376, VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137, VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39, VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56, VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184, VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47

⁴⁵ VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184

⁴⁶ VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137, VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39, VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 991, sayfa 58, sıra 75, VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 631, sayfa 25, sıra 10, VGMA. Defter no: 629, sahife 423, sıra 333, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184, VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47, VGMA. Defter No: 991, sayfa 59, sıra 76

⁴⁷ VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137, VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39, VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 991, sayfa 58, sıra 75, VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 631, sayfa 25, sıra 10, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184, VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302, VGMA. Defter No: 987, sayfa 274, sıra 95, VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47, VGMA. Defter No: 991, sayfa 59, sıra 76

⁴⁸ VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57, VGMA. Defter No: 991, sayfa 33, sıra 37

Bu söz, “Para vakfının sahih ve lâzım (geçerli) olduğu yönünde fetva veren âlimlerin bulunduğu” anlamına gelmektedir. Vakıf kurucuları para vakfının caiz olmadığını söyleyince vakfın mütevellileri de para vakfına cevaz veren âlimlerin olduğunu ifade ederek vakıftan rücu’ olamayacağını iddia ederler ve bu anlamda İmam Züfer’in “vakf-ı nukûd ve zımnında olan şurût ve kuyûdun sıhhati mukarrardır” fetvasını delil olarak getirirler. Yani “para vakfı ve bu vakıfla ilgili vâkıfın koyduğu şartlar sahihtir, geçerlidir.” fetvasını öne sürerler.⁴⁹

-*Vâkıfın menfaat-ı vakfı kendi nefesine şart etmesiyle vakfın bazı ulemaca sahih olması:*

Vâkıf, vakfettiği malın/gayrimenkulün menfaatinden kendisinin yararlanmasını şart koşarsa yaptığı bu vakfın sahih olduğu bazı ulemaca kabul edilmiştir. Bu tür vakfı sahih kabul edenlerin başında İmâm-ı Sâni Ebu Yusuf Hazretleri gelmektedir. Müfta bih olan yani kabul edilen görüş de budur.⁵⁰

-*Arsa-i mevkufa üzerinde olan ebniyyenin cihet-i uhraya vakfının bazı ulemaca sahih olması:*

Mevkuf arsa üzerinde bulunan binalar başka bir amaçla da vakfedilse bu binaların vakfını bazı âlimler sahih kabul etmiştir. Mütevelliler de bu fetvayı kendi lehlerinde delil kabul etmişlerdir.⁵¹

-*Eşcarın vakfının sahih olması:*

Bazı âlimler arsa üzerindeki ağaçların vakfını menkul olduklarından dolayı caiz görmeseler de İmam Muhammed gibi diğer bazı âlimler bu tür vakfı caiz görmüşlerdir. Mütevelliler de ağaçların vakfının sahih olduğunu kabul eden âlimlerin fetvasını delil olarak sunmuşlardır.⁵²

2.3.Hâkimlerin (kadıların) ve vakfiye kâtiplerinin verdikleri gerekçeli kararlar

Vakıftan rücu’ ile alakalı vakıf kurucuları ve mütevellilerin görüşlerini ve delillerini dinleyen hâkimler ve vakfiye kâtipleri en sonunda vakıftan rücu’un olamayacağına karar vermişlerdir. Ele aldığımız 22 davanın hepsi de mütevellilerin lehinde sonuçlanmış ve hepsinde de vakıftan rücu’un mümkün olamayacağına hükmedilmiştir. Bu konuda son hükmü veren hâkimler ve vakfiye kâtipleri gerekçelerini şu şekilde açıklamışlardır.

-*Mütevellilerinin sundukları tüm delillerin kabul edilmesi*⁵³

-*Nukud (para) vakfının ve eşcar (ağaçlar) vakfının caiz görülmesi*⁵⁴

-*Kavl-i muhtara (kabul edilen görüşe) göre amel edilmesi*⁵⁵

-*Mübtıl-i hayr olmakdan hazer edilmesi (hayrı yok etmekten sakınılması)*⁵⁶

-*Vakfın canibi evla ve akva görülmesi*⁵⁷(vakfın olması yönündeki görüşün daha güçlü olması)

-*İdâme-i hayrın evlâ ve ibkâ-i vakfın ahrâ görülmesi*⁵⁸

(vakfı devam ettirmenin daha hayırlı olması)

-*Kavaid-i vakfın evla ve teşyid-i mebanî-i hayrın ahra görülmesi*⁵⁹

(vakfı ve hayrı güçlendirmenin daha hayırlı görülmesi)

-*“Alimen bi’l-hilafi’l-cari beyne’l-eimmeti’l-eslaf” esasına göre hareket edilmesi*⁶⁰

(daha önceki alimler arasında meydana gelen ihtilafın bilinmesi ve buna göre hareket edilmesi)

⁴⁹ VGMA. Defter No: 989, sayfa 165, sıra 123, VGMA. Defter No: 989, sayfa 164, sıra 122, VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57, VGMA. Defter No: 991, sayfa 33, sıra 37, VGMA. Defter No: 987, sayfa 274, sıra 95,

⁵⁰ VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184

⁵¹ VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184

⁵² VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302

⁵³ VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57 VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137, VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39, VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 991, sayfa 58, sıra 75, VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 631, sayfa 25, sıra 10, VGMA Defter no: 629, sahife 423, sıra 333, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184, VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47, VGMA. Defter No:991, sayfa 59, sıra 76, VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57, VGMA. Defter No: 991, sayfa 33, sıra 37

⁵⁴ VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302

⁵⁵ VGMA. Defter No: 989, sayfa 165, sıra 123, VGMA. Defter No: 989, sayfa 164, sıra 122.

⁵⁶ VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137 , VGMA. Defter No: 582/2, sayfa 503, sıra 376, VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39, VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56, VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 631, sayfa 25, sıra 10, VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47, VGMA. Defter No:991, sayfa 59, sıra 76

⁵⁷ VGMA. Defter No: 987, sayfa 274, sıra 95,

⁵⁸ VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57, VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302, VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184

⁵⁹ VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184

⁶⁰ VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137 , VGMA. Defter No: 582/2, sayfa 503, sıra 376, VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39, VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56, VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57, VGMA. Defter No: 991, sayfa 58, sıra 75, VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47, VGMA. Defter No:991, sayfa 59, sıra 76

Hâkimler ve vakfiye kâtipleri gerekçeli kararı açıkladıktan sonra vakıfta ve şartlarında her hangi bir tağyirin (bozmanın), tahvilin (değişikliğinin), tebdilin (değiştirmenin), iptalin, tahrifin ve nakzın (eksiltmenin) mümkün olamayacağını ifade etmişlerdir. Vakıfta yapılacak bu tür menfi durumların günah olduğunu, buna mukabil vakıf kurmanın, vakfın ibkası, ihyası ve sağlamaştırılması yönünde yapılacak işlerin de çok sevap olduğunu vurgulamışlardır.⁶¹ Çoğu zaman da şu ayetle vakfiyeyi tamamlamışlardır.

“Fe-men beddelehu ba’de ma semi’ahu fe-innema ismuhu ale’llezine yübeddilünehu inne’llâhe semi’un alîm.⁶² (Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.)⁶³

3. Rücü’ Davası Konusunun Vakfiyede Yer Almasının Nedenleri

Vakfiyelerde etraflıca anlatmaya çalıştığımız rücü’ davasının vakfiyede yer almasının temel bir nedene dayandığını düşünmekteyiz. O da vakıftan rücü’ya asla imkân ve fırsatın verilmemesi. Vakfiyeleri incelediğimizde vakıftan rücü’ davasının çoğunun şeriyye mahkemesinde değil vakfiyenin yazıldığı mecliste yapılmış olduğunu görmekteyiz. Aslına bakılırsa bu davanın tamamı mizansendir. Vakıftan rücü’ olmaması ve ileriki zamanlarda bu rücü’ imkânının bir daha ele alınmaması için hem vakıf kurucusu, hem mütevellisi hem de hâkim tarafından kurgulanan bir senaryodur. Vakıfta rücü’ kapısını en başta kapatmak amacıyla kurgulanmış bir davadır. Vakfın kurucusu hem kendisinin, daha da önemlisi hem de kendinden sonraki neslinin vakıftan rücü’ yapmasını engellemek amacıyla böyle bir yöntemle başvurmuştur. Aslında vakıf kurucusu vakfından rücü’ falan etmek istememekte, bilakis rücü’ imkânını ortadan kaldırmak istemektedir. Bu yüzden vâkıf, vakfını kurduğu ve vakfiyesini yazdırdığı daha ilk günde böyle bir dava varmış gibi yaparak bu davanın sonucunu vakfiyesinde yazdırarak vakıftan rücü’ kapısını kapatmayı amaçlamaktadır. Bu konuda böyle düşünmemize götüren nedenlerimiz de vardır. Eğer vâkıf, vakfından gerçek anlamda rücü’ etmek istese bu rücü’ davasını vakfın kurulduğu ilk günde neden yapsın ki? Madem vakfetmek istemiyorsa o gün meclis-i şeriye gidip te vakfiyesini tescil ettirmez. Vakfiyesi yazılmadığı ve tescil edilmediği için de resmi olarak bir vakıf kurmuş da olmaz. Bu mesele de daha başlamadan kapanır gider. Hâlbuki vâkıf kurmuş olduğu vakfının ve hizmetlerinin idame etmesi için geleceğe yönelik planlı ve programlı düzenlemeler yapmış ve bu planını, programını ve şartlarını vakfiyesinde tek tek anlatmıştır. Vakfiyesinde, yaptırdığı veya yapımına ve idamesine destek olduğu cami, mescit, medrese, mektep, tekke, zaviye, imaret ile ilgili olarak görevliler tayin etmiş, görevlilerin maaşlarını belirlemiş, bu eserlerin yaz döneminde ve kış döneminde ısınması, aydınlatılması gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik tek tek şartlar koymuş, tahsisatlar belirlemiş, yıllar belki de asırlar sonrasında harap olacak vakıf eserinin tamir edilmesiyle ilgili düzenlemeler ve tahsisatlar yapmış, kendinden sonra göreve gelecek mütevellilerin tayin esaslarını belirlemiş, vakıf eserlerinde görev alacak kişilerin tayin esaslarını anlatmıştır. Bu kadar planlı ve programlı bir vakıf kurduktan sonra ve bunları vakfiyesinin başında tek tek anlattıktan sonra birkaç dakika sonra vakfiyesinin sonunda tüm bunlardan vazgeçtiğini ifade etmesi çok mantıklı gelmemektedir. Aslında mantıklı olan bu planlı vakfından geri dönüş yolunu daha işin başındayken kapatma meselesidir. Vâkıf kendinden sonra neslinin mütevellî olacağını bildiği için kendinden sonra vakfın başına gelecek kişilerinin her hangi bir bahane bulup vakıftan rücü’ etmesini engellemek amacıyla vakfiyesinin sonuna rücü’ kapısını kapatacak bir dava konusuna yer vermiştir. Vakıfta rücü’ imkânını verecek tüm fetva ve görüşleri sıralamış, hemen ardından mütevellinin ağzıyla bunlara reddiye vermiş ve hâkimin rücü’ya imkân vermeyen ve rücü’yu reddeden gerekçeli kararı vakfiyenin sonuna eklemiştir. Rücü’ davaları içeren vakfiyelerin hepsinde tek bir karar çıkmıştır. O da vakıftan rücü’un olamayacağı. Hatta bazı vakfiyelerde bu kararı hakim değil vakfiyenin katibi vermiştir. Vakfiyenin kâtibi resmi olarak hâkim (kadı) olmadığı ve hüküm verme yetkisine sahip olmadığı halde hâkim konumuna geçerek rücü’un olamayacağı ile ilgili gerekçeli sonuç kararı vermiş ve bu kararı vakfiyeye yazmıştır. Tüm bunlar bize vakfiyelerde görülen rücü’ davalarının aslında rücü’yu ortadan kaldırmak amacıyla yapıldığını göstermektedir. Vâkıf, aslında rücü’ etmek istemez, bilakis vakfını sağlamaştırmak, daha sonradan çıkabilecek rücü’ ile ilgili problemleri işin en başında ortadan kaldırmak ve rücü’ kapısını kapatmak istemektedir.

SONUÇ

Günümüzde Makedonya’nın başkenti olan Üsküp şehri, yaklaşık 522 yıl Osmanlı Devleti idaresinde kalmıştır. Osmanlı döneminde Üsküp’te pek çok vakıflar kurulmuş ve vakıf eserleri inşa edilmiştir. Bu

⁶¹ VGMA. Defter No: 989, sayfa 165, sıra 123, VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 989, sayfa 164, sıra 122, VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57, VGMA. Defter No: 631, sayfa 25, sıra 10, VGMA. Defter No: 987, sayfa 274, sıra 95,

⁶² Kuran-ı Kerim, Bakara 181, VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56, VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184, VGMA Defter no: 629, sahife 423, sıra 333

⁶³ Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011; 26

vakıflarla alakalı arşiv belgelerinin birçoğu günümüze kadar halen korunmuş vaziyettedir. Üsküp vakıflarıyla ilgili tespit ettiğimiz 22 vakfiye belgesinde vâkıfın vakfından rücu' etmek (geri dönmek) istemesiyle ilgili bir dava konusu yer almaktadır. Bu rücu davaları, Üsküp'te kurulan Abdulkaki Efendi Vakfı, Abdullah bin Hüseyin Vakfı, Arife Hatun binti Abdulkadir Efendi Vakfı, Atiye Hanım binti Arslan Bey Vakfı, Ayşe Hanım binti Mehmed Efendi Vakfı, Bayram bin Zeynel Vakfı, Belkıs Hanım binti Mahmud Pertev Paşa Vakfı, Edhem Efendi bin Halil Vakfı, Felek bin Bahaeddin bin Ömer Vakfı, Hacı Ahmed Ağa Vakfı, Hafız Sabri Efendi Vakfı, Hüseyin Bey bin Süleyman Vakfı, Kaçanikli Mehmet Paşa Vakfı, Mehmed Ali Bey Vakfı, Mehmed Faik Paşa Vakfı, Memiş bin Osman Vakfı, Nureddin bin Osman bin Yusuf Vakfı, Osman bin Latif Vakfı, Râmiz Bey bin Hasan Bey Vakfı, Şafizade Seyyid Sadi Efendi bin Ahmed Efendi Vakfı, Şeyh Mehmed Efendi Vakfı ve Yahya Paşa Vakfı'na ait vakfiyelerde görülmektedir. Vakıf kurucuları, vakfiyenin yazıldığı meclis-i şer'îye gelerek veya vekilini göndererek vakfından vazgeçmek istediğini beyan etmişler ve vakfın mütevellisi ile bu konuda davalanmışlardır. Bu dava çoğu zaman hâkimin huzurunda, birkaç yerde ise vakfiye kâtibinin huzurunda gerçekleşmiştir. Rücu' davasında tarafların her birisi kendi düşünceleri doğrultusunda Hanefi Mezhebi âlimlerinden Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer'in fetvalarını delil getirmişlerdir. Vakıf kurucuları, vakıfla ilgili kelamın semt-i ahara sarf edilmesi, vakfın sıhhatinin lüzumunu gerekli kılmaması, para vakfının batıl sayılması, eşcar (ağaçlar) vakfının caiz görülmemesi, menzile-i âriyette (ödünç durumunda) olan vakıftan rücu'un meşru olması, vâkıfın menfaat-ı vakfı kendi nefesine şart etmesiyle vakfın batıl olması ve arsa-i mevkufa üzerinde olan ebniyyenin cihet-i uhraya vakfının bazı ulemaca sahih olmaması gibi delilleri öne sürerek vakıftan rücu' yapmak istediklerini ifade etmişlerdir. Buna karşı çıkan vakfın mütevellileri ise kendilerini haklı çıkarmak için, mücerred "vakaftü" demekle vakfın sahih olması, teslim ile'l-mütevelli ile vakfın lazım olması, sıhhatin lüzumdan gayr-ı mufarik olması, vakf-ı nukudun sıhhatine ve lüzumuna zahib olan eimme-i din kavillerinin olması, vâkıfın menfaat-ı vakfı kendi nefesine şart etmesiyle vakfın bazı ulemaca sahih olması, arsa-i mevkufa üzerinde olan ebniyyenin cihet-i uhraya vakfının bazı ulemaca sahih olması ve eşcarın vakfının sahih olması gibi delilleri öne sürerek vakıftan rücu' olamayacağını ispatlamaya çalışmışlardır. Her iki tarafı dinleyen hâkim veya vakfiye katibi bu konuda de tek bir karar vermiştir. Bu karar ise vakıftan rücu' etme talebinin reddi ve vakfın devam etmesi. Hakimlerin bu kararında "vakfı devam ettirmenin daha evla görülmesi" prensibi etkili olmuştur. Vakfiyelerde görülen tüm bu davaları incelediğimizde bu davaların aslında kurgusal-mizansen bir dava olduğunu görmekteyiz. Vâkıf, vakfından rücu' etmek istiyor gibi görünmektedir. Ancak esas amacı vakfından rücu' kapısını ve yolunu kapatmaktır. Bunun için de vakıfta rücu' ile ilgili gerekçeli kararı vakfiyesine yazdırarak kendinden sonra böyle bir konunun bir daha gündeme gelmesini engellemek istemektedir.

KAYNAKÇA

1.Kitap ve Makale

- Ayverdi, Ekrem Hakkı (1981). *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri, Yugoslavya II*, (A. Yüksel, G. Ertürk, İ. Numan ile), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Beydilli, Kemal (1989). II. Abdulhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair. *Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies*, S.IX, ss.77-99.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA) (1996). *Makedonya'daki Osmanlı Evrakı*. Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Dede, Mevlüt (2015). *Üsküp Vakıfları -Bir Sosyal Tarih İncelemesi-*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2011). *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gökbilgin, M.Tayyib (1952). *XV. Ve XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livoası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*. İstanbul: Üçler Basımevi.
- Hall, Ricard C. (2003). *Balkan Savaşları 1912-1913*. (Çev. Tanju Akad), İstanbul: Hamer Kitabevi.
- Hamzaoğlu, Yusuf (2000). *Balkan Türklüğü, Araştırmalar, İncelemeler, Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kumbaracı, Lidija (2008). *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*. İstanbul: Mas Matbaa.
- Kuran, Tefvik Temel (1972). Makedonya Meselesine Dair Bir Layiha. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.I*, ss. 147-164
- Saatçi, Meltem Begüm (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son döneminde Makedonya Sorunu. *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu*, (Derleyen: Murat Hatipoğlu), Ankara: ASAM Yayınları.
- Sarı, Mevlüt (1984). *El-Mevarid Arapça-Türkçe Lugat*. İstanbul: Bahar Yayınları.
- Serahsi, Şemsü'l-eimme Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed bin Ahmed (2008). *Mebcut*. C.12, (Editör: Mustafa Cevat Akşit), İstanbul: Gümüşev Yayıncılık.
- Şentürk, Lütfi- Yazıcı, Seyfettin (2008). *İslam İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Türkmen, Zekeriya (1989). "Meselesi. *Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi*, S.61, ss.85-90
- Telli, Hasan (2017). Osmanlı Döneminde Üsküp Evkaf Müdürlüğü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, C.10, S.48, ss.221-239
- Telli, Hasan (2003). *Osmanlı Döneminde Bazı Filibe Vakıfları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Traçki, Leon (1995). *Balkan Savaşları*. (Çev. Tansel Güney), İstanbul: Arba Yayınları.
Zuhayli, Vehbe (1994). *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*. C.10, İstanbul: Risale Yayınları.

2. Osmanlı Arşiv Belgeleri

2.1. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

TSMA. E.71-39, TSMA. E. 7370/42,
TSMA. E.7365/13, TSMA. D.7024/1.

2.2. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı (BOA)

BOA.EV.D.15821, BOA.EV.D.1840,
BOA.EV.D.13059, BOA.C.E.15435, s.306,
BOA.A.DVNSRSK.D.126, BOA.A.DVNSRSK.D.117,s.518,
BOA.A.DVNSRSK.D.129,s.81, BOA.A.DVNSRSK.D.129,s.287,
BOA.A.DVNSRSK.D.198,s.103, BOA.A.DVNSRSK.D.209,s.201.

2.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA. 1185-131, s.121, VGMA. 1185-131,s.123,
VGMA. 1185-131,s.124, VGMA. 1185-131,s.125,
VGMA. 1185-131,s.127, VGMA. 1185-131,s.131,
VGMA. 1185-131,s.133, VGMA. 1185-131,S.135,
VGMA. 1185-131, s.139, VGMA. Defter No: 779, s.14,
VGMA. 632-209,s.495-496, VGMA. 598-135,s.104,
VGMA. Defter No: 629, Sahife 415, sıra 332, VGMA. Defter No: 989, sayfa 235, sıra 186,
VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184, VGMA. Defter No: 988, sayfa 286, sıra 184.
VGMA. Defter No: 603, sayfa 179, sıra 302, VGMA. Defter No: 607, sayfa 44, sıra 65,
VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56, VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47,
VGMA. Defter No: 987, sahife 274, sayfa 95, VGMA. Defter No: 991, sayfa 59, sıra 76,
VGMA. Defter No: 989, sayfa 234, sıra 185, VGMA. Defter No: 601, sayfa 155, sıra 199,
VGMA. Defter No: 582/2, sahife 503, sıra 376, VGMA. Defter No: 990, sayfa 74, sıra 62,
VGMA. Defter No: 990, sayfa 3, sıra 3, VGMA. Defter No: 989, sayfa 50, sıra 39,
VGMA. Defter No: 990, sayfa 48, sıra 39, VGMA. Defter No: 632,sayfa 424, sıra 194,
VGMA. Defter No: 633, sayfa 21, sıra 11, VGMA. Defter No: 991, sayfa 53, sıra 70,
VGMA. Defter No: 633, sayfa 348, sıra 123, VGMA. Defter No: 988, sayfa 142, sıra 56,
VGMA. Defter No: 988, sayfa 237, sıra 144, VGMA. Defter No: 989, sayfa 164, sıra 122,
VGMA. Defter No: 989, sayfa 235, sıra 186, VGMA. Defter No: 991, sayfa 45, sıra 57,
VGMA. Defter No: 991, sayfa 33, sıra 37, VGMA. Defter No: 991, sayfa 58, sıra 75,
VGMA. Defter No: 989, sayfa 180, sıra 137, VGMA. Defter No: 989, sayfa 185, sıra 141,
VGMA. Defter No: 631, sayfa 25 sıra 10, VGMA. Defter No: 629, sahife 423, sıra 333
VGMA. Defter No: 990, sayfa 53, sıra 47, VGMA. Defter No: 582/2, sayfa 503, sıra 37
VGMA. Defter No: 989, sayfa 165, sıra 123.